

JÖNNEK!

A RÁDIÓ MELLETT ültünk és vártuk a híreket. Sem kezünk, sem agyunk nem foglalkozott semmivel. Csak éppen ültünk és néztünk magunk elé, mint ilyenkor mindig, egy képre, vagy a szőnyeg valamelyik mintájára akasztva tekintetünket, azzal a fásult apátiával, melyet mint vastag kérget aszalt lelkünk köré a fölénk súlyosodó történelem fülledt várakozása. Vártunk. Huszonkét évig észre se vettük, hogy várunk, hogy ezért a várakozásért nem haladt semmi úgy, mint kellett volna, hogy csak kapkodtunk, szinte céltalanul, ehhez és ahhoz. Huszonkét évig észre se vettük, csak ebben az utolsó évben döbbsentünk rá a valóságra: hogy várunk. Élünk máról holnapra és várunk, terv és cél nélkül visszük dolgainkat, csak éppen, hogy meg tudjunk élni ma, mert a holnap már valami furcsa várakozás kódéba vész, mely ha nem lenne: értelmét vesztené a létezésünk ezen a világon.

Ebben az utolsó évben, hogy a maga teljes egészében ráésméltunk erre a csökönyös várakozásra, már valóban nem is akartunk egyebet tenni, csak várni. Hétköznapi kálváriánk: küzdelem az egyenlő jogért, hajsza az igazság után, ácsorgás összeharapott fogakkal könyörtelen hivatalokban, a házkutatások úgy peregtek le kifeszített közönyünkön ebben az évben, mint vastagbőrű vadkanról a serét. Már nem törődünk semmivel. Vártunk valamit. S ez a valami a levegőben volt, úgy hevert fölöttünk, mint tikkadt mezők fölött a záport hozó felleg.

Aznap éppen az adóhivatalban jártam, egy sérelemre kerestem orvoslást. Kínos és felesleges küzdelem volt, egyik terpeszkedő nagyúr a másikhoz küldött, s a sok hivatali szobában úgy elkallódott az igazam, hogy nem sikerült megtalálnom. Keserű hangulattal tértem haza. A hivatalok kiakasztott propaganda-térképei, a sok vastag betűvel ordítózó szólam, ilyenek, hogy "egy barázdát sem!", "nincs sem adni, sem kapni valónk", "Románia a románoké", s a sok céltalan vitatkozás az adóm körül úgy összezavarták a fejemet, hogy úgy éreztem, mintha egy nagy poros padlás lenne a világ, melyben ezerféle összehalmozott ócskaság között kellene megtalálnom a helyemet.

A vonat tele volt katonákkal, hangosak voltak és veszekedők, szidták a magyarokat s belekötöttek mindenkibe, aki magyarul beszélt. Nem volt különbség másod- és harmadosztály között, mindenki oda szállt fel, ahová tudott, s még a lépcsőkön is emberek ültek. Láttam néhány szakállas, rongyos, sovány embert civilruhában, akik szótlanul álldogáltak a folyosókon, azokról tudtam, hogy magyarok, akiket kényszermunkából eresztettek haza. Én is ott szorongtam közöttük, nem beszélünk, csak éppen összenéztünk néha, ha nagyon szidta a fajtánkat valaki, s tekintetünk ilyenkor szeretettel és sírva ölelkezett össze. Az öklünk egy kicsit összeszorult s néha sóhajtottunk.

Csak olyankor néztünk körül a tömegben, ha hallottuk a durva ordítást: vorbiti romaneste! Beszélj románul! Ilyenkor kereste szemünk a bajbajutott testvért, akire a szitkok ömlöttek s néha ütlegek is. Helyet szorítottunk neki magunk között, s lassan az egész folyosó magyar lett, tömve kopott, szomorú emberekkel.

Így utaztam azon a napon. Ütődött voltam és fáradt, mire hazaértem, de nem volt ebben semmi különös: éveken keresztül ütődöttek voltunk és fáradtak, mikor a kinti világból hazatérőben beléptünk otthonunkba.

Ültünk a rádió körül s vártuk a híreket. Március óta megszoktuk így körülülni a rádiót, és közönyös arccal, de pattanásig feszült idegekkel várni valami csodára, ami egyszer előpattan majd a hangszóróból és megtölti örömmel a szobát körülöttünk. A feszült idegek didergő levegőjét éreztük, tudtuk valamennyien, hogy tavasz óta egyre békétlenebbek lettünk, s azért vigyáztunk, hogy ne szóljunk egymáshoz semmit.

Napok óta, hetek óta a rádiót hallgattuk. Mindenről tudtunk, ami odakint történt, felcsillanó reménnyel vártuk a turnuseverini tárgyalásokat, örvendtünk és remegtünk egyszerre, minden hír összerázott, ami onnan jött, s amikor a tárgyalások hirtelen megszakadtak, összeharapott fogakkal vártuk, hogy na, most... na most!...

Tudtuk aztán, hogy tanácskozások folytak Bécsben, s öröm és aggodalom, remény és kétség között hajoltunk nap-nap után a térképek fölé... talán így... talán úgy...

Most ott ültünk megint és valami kemény szikla feszítette mellkasunkat: tudtuk, hogy megtörtént már a döntés Bécsben, tudtuk, hogy ismeretlen emberek egy percre kezükben forgatták a sorsunkat... imádkoztunk magunkban, hogy legyen a lelkünknek olyan szuggesztív ereje, mely képes legyen egy pillanatra befolyásolni az ismeretlen kezét, amelyik talán most húzza meg a vonalat, mely számunkra életet jelent, vagy halált...

Ültünk mozdulatlanul, s egyetlen kifeszített acélhúr volt a lelkünk, minden pillanatban készen arra, hogy éleset süvítsen és aztán elpattanjon. Ültünk, és a szemünk az óramutatót figyelte, mely lassan bicegett át a másodperceken, közömbösen és érdektelenül, s nyújtotta az időt, mely szürke volt s ráragadt a gondolatainkra.

Aztán megszólalt a rádió. Éreztük... nem: tudtuk, hogy valami nagyot fog mondani. Egy pillanatig olyan volt, mintha meredek szikla tetején álltunk volna, mely alatt fekete mélységben hömpölyött a semmi, s a szikla inogni kezdett...

Nagyot mondott: a bécsi döntést mondta. Felugráltunk. Tülekedtünk a térkép körül, kezünk reszketve markolta a ceruzát, azt hittük, elpattannak az idegeink. S egy női hang mondta az új határt:

- Kötegyán... Várad alatt... Gyalu alatt... Kolozsvár alatt...

- Kolozsvál északkeletre fordul... Szentgotthárd... alatt...

Falunk nevére még a csend is jégtömbbé fagyott... s mondta tovább. . .

- Köbökút... Bánd... Nyárádtő... Bahvásár...

Már akkor jéggé s kővé fagyva álltunk. A könny is, mely elindult, szemünkbe dermedt. Soha ennyi súlyos érzés nem viharzott át egyszerre szívünkön. Ekkora öröm s ekkora fájdalom. Hallgatott rég a rádió, s a falunk neve még ott sajgott a szoba négy falán, szúrt és égetett, s mi álltunk kereken a térkép körül, izzó, könnyes szemmel, csak néztük egymást és nem szóltunk semmit.

Aztán megfordultam és az ablakhoz mentem. Nem tudtam, hogy mi az, amit érzek: öröm vagy fájdalom. Éreztem, hogy rohanni kellene, kirohanni a mezők közé s végigkiáltani rajtuk riadó szóval, hogy öltözzenek csupa virágba, mert újra magyar föld lettek! Az erdőig szaladni és felverni a fákat, hogy énekeljenek a boldogságtól! De ugyanakkor meg kellett volna állni szemközt fordulva a déli dombvonallal, levett kalappal s lehajtott fejjel.

Nem lehetett csinálni semmi mást, csak állni az ablakban mozdulatlanul, nézni északnak, keletnek, délnek, átölelni egyetlen pillantással a testvérdombokat, átölelni és egybeszorítani őket, hogy ne tudjanak egymástól soha elszakadni...

Azon az éjszakán nem aludtunk. Csak feküdtünk nyitott szemmel a sötétben, s a gondolataink -fekete szárnyú baglyok - végiglátogattak barátot, rokont, ismerőst...

A ROMÁN CSAPATOK tizennégy nap alatt ki kell ürítsék az átadandó területet...

Tizennégy nap... milyen végtelenül hosszú idő! Huszonkét év eltelt valahogyan, de ez a tizennégy nap, úgy éreztük, nem fog eltelni soha.

Másnap, már kora reggel, felkeresett a csendőrőrmester. Gyanakodva mentem ki eléje az udvarra, megszoktam, hogy az ilyen látogatások, ha nem is hoznak mindig valami kellemetlenséget, de bizonyos anyagi áldozatokkal járnak.

Nem volt kimondottan rossz ember az őrmesterünk, de román csendőrőrmester volt, s két egyenruhájára elég volt arra, hogy aggodalmat keltsen. Hol ez kellett neki, hol az. Többnyire bor, fa, gabona, malac vagy fuvar. Az is megesett, hogy szabad választást engedett: adjon az ember neki, amit éppen akar. De valamit adjon.

Alacsony beesett mellű kis ember volt, s csak tavasz óta nálunk. Besszarábiából lökte ide a történelem, asszonyal s két apró gyerekkel együtt. Egy román parasztházba rendezkedett be, hama- rosan meglátszott a házon, mert még piszkosabb lett, mint addig. Az asszony alaktalan színes ruhákban járt, melyek többnyire pecsétések voltak. Zsíros haja borzoltan lógott utána, s egész nap járta a falut tojásért, lisztért, főzelékért. Napi kosztjukat a parasztok adták össze jó bánásmód és szabadabb lopás reményében. A két gyermek ott játszott egész nap a falu utcáján, maszatosak voltak, s orrukából állandóan két piszkos kanális szivárgott.

Többször panaszkodott az őrmester, hogy kevés pénzt ad az állam, nem tudja belőle élelmezni a kéttagú legénységet sem. Az a kevés is többnyire elkésve jön, s ha az emberek nem segítenék, bizony rossz sorsuk volna.

Ott állt az udvaron, s igen erősen gondtelt volt az ábrázata. - Igaz, amit a faluban beszélnek - kérdezte -, hogy Németország odaadta fél Erdélyt a magyaroknak?

- Igaz - mondtam neki, amennyire lehetett, szelíden és tapintatosan. - Mondta a rádió?

- Mondta. Hátrataszította homlokán a kék tányérsapkát, s megvakarta a fejét. Ahogy néztem szegényt, szinte hogy erősen megsajnáltam. Gyomorhajos képén a ráncok nagyon mélyeknek látszottak, s erősen hamuszürke színezetűk volt. A gond s az aggodalom csóttul termett rajta.

- Aztán itt megy éppen a határ? - tudakolta tovább szapora pislogással.

- Ott ni - mutattam a déli dombgerincre.

- Akkor ez a falu Magyarországnak marad? - Ez annak.

Köhhentett néhányat s a fejét megint csak megvakarta. Egyik lábáról a másikra állt, s olyan volt éppen, mint a hontalan keserűségi ha emberbőrbe szabadul.

- Én akkor alighanem el kell menjek innét!

Ebben én sem kételkedtem. Még sóhajtozott a jámbor egy keveset, s én azalatt emlékeimben turkáltam. Bizony, annak idején a mi csendőreink nem ilyen simán búcsúztak el állomáshelyüktől. Vér volt és halál az ő búcsúztatójuk, nem csöndes fejcsóválgatás.

Búcsúztában megkért még, hogy ha rendeletet kap a távozásra, adjak neki egy szekeret. Szívesen megígértem. Nagyobb örömmel fuvart még nem adtam román csendőrnek, mint ezt.

Alighogy elcsoszogott, elővakodott a csendőrkáplár, egy hosszú sovány ember, valahonnan Dés melletti faluból való. Elpanaszolta, hogy három nap óta nem evett rendes ételt, sem ő, sem a katona. Az őrmesternek nincs pénze, s az emberek sem szívesen adnak most, hogy fordul a világ. Ő úgyis megszökik - jelentette ki -, otthon családjá van s azok is éheznek. Most már úgyis mindegy, csinálja tovább az őrmester egyedül, ahogy tudja.

Aznap a káplár, a katona is nálam ettek a konyhán. A katona még aznap éjjel hazaszökött. Annyi hazafias érzés volt benne, hogy az egyetlen értéket, amit Romániától kapott, a fegyvert, otthagya a kerítésnek támasztva, az őrs előtt. A káplár már prózaibb volt. Ő, midőn társát követte másnap, emlékül a fegyvert is elvitte magával.

Attól kezdve az őrmester jóformán ki sem mozdult a házból. Mikor két napra rá valami lopási ügyben felkerestem, ott ült az asztal mellett részegen s előtte egy fél üveg pálinka.

- Nem megyek én sehová - mondotta, mikor előadtam a kérésemet -, még a végén agyonütnek. Én jó ember vagyok és szeretem a békességet.

Aztán megkért, hogy küldjem hozzá éjszakára a vadőrömet, mert úgy mégis csak biztonságosabb.

A FALU olyan volt, mint a hangyaboly, ha belelép az ember. Senki nem dolgozott, csak nyüzsögtek ide-oda, egyik kaputól a másikig. A románok szidták a királyukat s a minisztereit, amiért eladták őket a magyaroknak. Szegények úgy képzelték el, hogy Teleki és Csáky egy nagy köteg bankót nyomtak őfelsége zsebébe, valamit kaptak abból a miniszterek is, és így csinálták meg a vásárt. Ugy érezhették magukat, mint az a tulok, akit a vásáron eladnak a mézárósnak, előbb köpködve és esküdözve, hogy így folyjon ki a szemem, ha ennyiért odaadom, s úgy száradjon le a kezem, ha többet adok érte, s végül aztán összecsapkodják a tenyerüket, és a tulok mehet.

Hírek jártak kapuról-kapura, amelyeknek rendszeren nem volt gazdája, s úgy csatangoltak a felizgatott kedélyek között, mint gazdátlan ebek, akiket a sintér fog el a végén.

- Pópa Mán felfegyverezte a némai románságot, s megesküdött velük, hogy porrá égetik Szamosújvárt, s élő magyart nem hagynak sehol!

- A katonaság nem engedelmeskedik, s nem hagyja el a határt!

Meglássátok, forradalom lesz!

A nyugtalanabbak már arról is beszélgettek egymás között, hogy ki kell élesíteni a kaszákat, mert jönnek a vasgárdisták, s akkor jaj lesz a magyaroknak. Magyarországot pedig elveszi az orosz.

Nem volt nehéz a lelkiállapotukat megértenem. Huszonkét éven keresztül dicsérték nekik Nagyromániát, az ország katonai erejét, történelmi jogait, huszonkét éven át vérükké vált a hazugság, úgy tudták, hogy Erdélyben nincsenek is magyarok, csak éppen néhány betolakodott jövevény s néhány izgága mágnás. Az "egyetlen barázdát sem", a "nincs mit adjunk" jelszavak kerekékké hizlalták bennük az önérzetnek koszorúzott dölyföt, s nem tudtam egyébre gondolni, mint a nagyidai cigányokra, pontosan olyanok voltak a mi románjaink is.

Még az első napon feljött hozzám egyik falubeli főemberük, bizonyos Pétra, egy kis köpcös, sunyi ember, akinek úgy vigyorog mindig az arca, mintha harapni készülné. Ez a Pétra huszonkét évvel ezelőtt vetődött felszínre, mikor a zavaros idők elkezdődtek, s azóta szépen megtollasodott. Többször volt bíró, éppen a kisajátítások alatt is, amit nem mulasztott el

persze kellőleg kihasználni, gyarapodás szempontjából. Kellemetlen kis varangy volt úgy általában mindig, sohasem rokonszenveztem vele túlságosan. Ha valahol összetalálkoztunk, mindig valami nyálkás, ragacsos, hideg holmi jutott az eszembe, valami névtelen, de undorító képzeletbeli anyag, aminek látása csömört idéz elő. Nem tehetek róla, de ahogy mondani szokás: nem volt az esetem. Bajt is hozott rám többször. Mivel szemben lakott a kapunkkal, őt bízták meg a hatóságok azzal, hogy titokban megfigyeljen, s ezt a munkát határozottan szorgalommal végezte. Nem jöhetett vendég a házukba, hogy arról tudomást ne szerezzenek. Hadbírásgot és házkutatást köszönhettem ennek a pattanásszerű kis emberkének, s így érthető, hogy nagyon a szívemhez nőtt.

Feljött tehát, alattomos és sunyi vigyorgással az arcán, s jóreggelt köszönt.

- Mit mond a rádió? - kezdte.

- Semmit - mondtam -, nem mond az semmit.

- Igaz, hogy Bécsben úgy akarják, hogy nálunk legyen a határ?

- Olyasmit hallottam.

- De azt is beszélik, hogy lelőtték a királyt s a minisztereket!

- Nem hallottam róla, de megtehették azt is.

- Tudja, mit mondanak? Hogy azért tettek minket is Magyarországhoz, mert volt a bizottságban egy úr, aki sokat vadászott itten...

- Lehet... - feleltem jelentősen és titokzatosan, ami egészen megzavarta a pattanást.

- Hm, khm - huzogatta a nyakát -, khm... - nem tudom, azért hogyan fogják megcsinálni ezt a dolgot... nem fogjuk engedni... a katonák nem mennek el a határtól, s még forradalom is lehet...

- Nem baj az - vigasztaltam szegényt, mert láttam, hogy nagyon szívén viseli ezt az ügyet-, akkor majd nyomnak egyet rajtuk.

- A románokon?

- Talán éppen azokon.

A pattanás pislogott szaporán néhányat, azután kivágta:

Akkor háború lesz. Voltunk már Budapesten.

- Mi is Bukarestben.

Kicsit még gyönyörködtünk egymásban, ahogy az igazi jóbarátokhoz illik, akik az élet minden kérdésében tökéletesen megegyeztek már. Aztán Pétra megbillentette a kalapját és hazament. Alig telt el néhány óra, már ott volt helyette az őrmester. Még gondteltebb volt, mint azelőtt, s idegesen kopogtatta fatokos pisztolyát.

- Nem jó sokat beszélni - tanácsolta ráncolt homlokkal -, nem jó. Nem lehet tudni, mi lesz. Úgy hallottam, az oroszok megtámadták Magyarországot. Csak azoktól őrizzen meg az Isten. Tudod, mit csinálnak azok? Megölnék mindenkit. Először az urakat, aztán a papokat s aztán a többi. Én tudom. Én láttam Besszarábiában.

Rágódott az emlékein, aztán megint csak visszatért hozzám.

- Azért mondom, nem kell most beszélni. Az emberek bolondok, s ki tudja még, mi lesz. A faluban pedig ne járkálj mostan. Én csak egyedül vagyok a poszton, nem tudlak megvédeni.

Még kért egy liter pálinkát, azután elment. Egyik oldalán zsebébe gyömoszólt pálinkásüveg, másik oldalán fatokos pisztoly. Emberséges és megnyugtató látványt keltett.

Délután leballagtam a rétekhez, ahol már reggel elkezdték volt a sarjúkaszálást. A falu illedelmesen viselkedett, mint vizsga előtt a gyermek. A románok is megemelték tisztességtudóan a kalapjukat, ahogy mellettük elmentem. Csak éppen a fiatalok nem köszöntek, de azoktól nem is vehettem rossznéven. Megértettem őket nagyon is. Itt nőttek föl, Romániában, s az iskolában egyre csak Stefan cel marét és Mihály viteazut hallották emlegetni. Meg aztán, hogy Erdély nem is volt soha a magyaroké, csak éppen tévedésből egy kevés ideig, s hogy magyarok nincsenek is itten, s ha mégis lennének néhányan, hát nem is magyarok azok, csak elmagyarosodott románok, kik megtagadták a dicső ősi eredetet. Így aztán nem is csudálkoztam azon, hogy nem köszöntek nekem. Én se szeretek köszönni az olyan románnak, aki minden ok nélkül magyarnak nevezi magát.

Ahogy a falu hajlatához értem, összetalálkoztam az öreg Józsup bácsival. Fehérhajú s fehérbajuszú öreg ember ez a Józsup bácsi, csöndes és nagyon békességszerető, akivel gyakorta beszélgettem el régebben is, ha összekerültünk valahol. Kaszával s gereblyével a vállán jött a rétek felől, kicsit hajlottan és lassú járással, ahogy az vénemberhez illik.

Köszönt. Én is köszöntem.

- Mi újság, Józsup bácsi? - kérdeztem merő kíváncsiságból, mert tudni szerettem volna,

miként vélekedik a dologról.

- Szép sarjú van-felelte nagyon józanul az öreg-, csak be kell hordani hamar, nehogy elvigyék a katonák.

Igazi paraszti tárgyilagossággal mondta ezeket, s ez tetszett nekem, mert erő és belenyugvás egyszerre lakoztak nagy egyetértésben ezekben a szavakban. Tudtam, hogy mire gondol az öreg, inerte katonák abban az időben nem voltak, mégis feltettem a kérdést.

- Miféle katonák?

- Hát akik majd átmennek itten. Meg akik jönnek. Mert a katona katona, tudom én azt. Ha szép sarjút lát, fogja s viszi. Minden katona egyforma.

Mosolyogva mondotta ezeket s ezért tovább kellett taposnak a lelkében, hogy meglássam, milyen mélyre ér le benne a józanság. - Magyarország lesz itt újra, Józsup bácsi!

Lehet, hogy tapintatlan mondás volt ez tőlem, így hirtelen, de az öreg nem vette zokon. Vállat vont, mintha nem is érdekelné erősen ez a kérdés.

- Hát... éppen hallom. Azt mondják. Úgy akarták az urak, Ausztriában. Az asszonyok mind jajgatnak, hogy jönnek a magyarok, s mi lesz velük. Mi hogy legyen? Amit az Isten adott nekik, ezentúl is úgy fogják használni, mint eddig. Nézd meg, ők lesznek az elsők, akik bebújnak a magyar katonákkal a szalmába. Tudom én azt, ismerem én az asszonyokat. Aztán mit bánják ők, hogy ki jön, mi jön? Aki jön, az jön s itt lesz. Urak dolga. Tőlem jöhet, aki akar. Tudom, hogy sem a kaszámat, sem a gereblyémet nem veszi ki a kezemből, hogy helyettem kaszáljon és gereblyéljen. Ezentúl is csak mi fogjuk a málét kapálni s a réteket kaszálni, ezentúl is fogunk adót fizetni, s aki akar, pálinkát iszik, fehérnép után jár... aki nem akar, nem teszi. Nekünk igazán mindegy lehet. Az uraink pedig már éppen eleget loptak.

- Tudod, uram - s itt lehalkította a hangját és körülnézett az utcán, hogy nem hallgatja-e valaki a beszédet, amit mondani készült -, tudod, ezért kellett elpusztuljon Románia. Mert mindenki csak lopott. Felhúzta a nadrágot, hivatalba került s lopott. Szét lopták egész Romániát. Na. Úgy mondom, ahogy van. Csak lopás, lopás, lopás. Senki nem gondolt az országgal. Mindenki csak igyekezett megtömní a zsebét. Hát most ott van. Én bizony nem sajnálom. Nem félek se a magyaroktól, se a németektől, sem az oroszoktól. Tőlem jöhet akármelyik. Egyik sem fogja kivenni kezemből a kapát, hogy málét kapáljon helyettem, az biztos.

Köszönt, rántott egyet a kaszán s a gereblyén, azzal ment tovább. Sokáig néztem utána. Ahogy a barna őszi délutánban a falu házai között tovadöcögött, olyan volt éppen, mint maga a hajlott, bölcs, egyszerű termőföld.

Kívül a falun, alig hagytam el az utolsó házat is, egy asszonyt látok loholni a nyomomba. Úgy igyekezett szegény, mintha lelke üdvössége függött volna attól, hogy velem szólhasson.

- No mi a baj? - vártam meg a törökbúzás széliben, mert láttam, hogy igen nagy bánatja lehet. Kendője csücskit szorongatta az orra alatt, s a szemén is látszott, hogy a sírást éppen csak az én kedvemért hagyta abba.

- Hát bizony, van baj sok -sóhajtott, s újra sírni kezdett olyannyira, hogy meg kellett kérjem, hagyja abba az én kedvemért még egyszer, ha már az előbb meg tudta tenni.

Idősebb román asszony volt a szegénység közül, ismertem jól, járt napszámba hozzánk, s a fia is, míg nem vitték el katonának, ott dolgozott az igáslovak körül. Csak nyomogatta a kendő csücskit az orrához, s úgy nézett fel rám szipogva, mintha engem küldött volna az Isten azzal a feladattal, hogy megvigasztaljam a síró asszonyokat.

- Hát bizony, van baj sok-öltögette szipogva a szót-, s jöttem, hogy szépen megkérjem a mariászat, mert nem voltam én rossz asszony soha, mindig jöttem a kertbe dolgozni, ha hívtak, s a fiam is, míg el nem vitték katonának, ott dolgozott az udvarban, hűséges volt és szorgalmas szegény...

- Eddig igaz - nyugtattam meg -, de most lássuk, hogy mi kéne?

Nagyot fohászodott, ahogy a szavakat rendbe szedte célszerű felelet céljából.

- Várj, mariásza - kezdette el akkora ijedelemmel, hogy magam is megrettentem tőle -, azt beszél a faluban, hogy felgyújtod a románok házait mind, s azért jöttem, hogy megkérjelek, az én kicsi házamat ne gyújtsad föl, mert mi lesz akkor velem... s a fiammal... inkább teszek néhány napszámot, s a fiam, ha hazajön, beáll újra a lovakhoz... bühühühű...

Néztem a szegény asszonyt, aki olyan keservesen sírt a maga kis kunyhója iránti aggodalomból, hogy azt hittem, egész Nagyromániáért nem sírt olyan mély és igaz fájdalommal senki. Néztem és azon gondolkoztam egy pillanatig, hogy mit mondjak ennek az asszonynak? Szerettem volna elkapni a gazembert, aki ezzel a gyalázatos híreszteléssel falunk

békéjét és csendjét felkavarta. Olyan istenes két pofont kentem volna le neki ott abban a percben, hogy úgy csörögtek volna szájában a fogai, mint tél idején a szánkazörgők a lovak nyakában. Fertelmes és undorító merénylet volt ez a békesség s az egyetértés ellen, nem is születhetett meg, csak olyan ember fejében, aki nadrágot hordott és várost viselt a fejbőre alatt.

Hangosat nevettem. Pedig káromkodni, vagy sírni szerettem volna, olyan borzasztó volt. De elképzelttem magamat, ahogy házról-házra járok egy kanna petróleummal és egy skatulya gyufával, és gyújtom fel a falut.

Nevettem. Az asszony előbb csodálkozva nézett fel rám, azután letörülte a könnyeit s nevetett ő is. S a koraőszi ég párás fátylain keresztül a délutáni napfény is nevetett, de a nevetése olyan volt éppen, mintha sírni akart volna.

MAGYAROK kaszáltak a réten. A levágott sarjú békés illata úgy lengte körül őket, mint szelíd és jószagú palást, amit a munka terített a vállaikra. Kaszák sercentek és csillantak az öregedő fényben. Rendek nyújtóztak végig a rét sima szőnyegén, s az emberek, ahogy csöndes békességgel s előrehajlított testtel a kaszát lendítették, mintha egy boldog jövőző ígéretével beszélgettek volna.

Mikor megláttak, úgy gyűltek egyszerre körém, mintha pap lettem volna, a rét pedig templom.

- Hát igaz-e? Gyűnnek a mieink? - Jönnek - feleltem nekik.

Csillogó szemükbe néztem és éreztem, hogy az én szemem is éppen olyan erősen csillog, s ha eddig nem tudtam volna eléggé jól: abban a percben meg kellett volna éreznem, hogy mit jelent magyarnak lenni. Elsősorban jelent örömet, mindazt az örömet, ami becsületes szándékban s a munkában megterem, meg azt az örömet is, hogy az igazság mindig erősebb a hamisságnál, még akkor is, ha hosszú ideig szemérmesen eltitkolja erejét. Második sorban jelent büszkeséget, hogy bírni tudtuk a szenvedést, amit azért rakott Isten a vállunkra, hogy általa megerősödjünk egyrészt, másrészt pedig tanuljunk belőle és igazságosabbak tudjunk lenni másokkal, mint azok voltak velünk. Jelent még erős és jókedvű elhatározást is, hogy no világ, most aztán csudálkozz, ha újra kezembe veszem a kaszát. De ugyanakkor bánatot is jelent, igaz testvéri bánatot azok miatt, akik számára továbbá is a remény marad magyarságuk egyetlen vigasztalása. Ennyi mindent jelent magyarnak lenni, és éppen az a szép benne, hogy örömet is és bánatot is, büszkeséget is és erős elhatározást is egyszerre jelent. Talán még . sok minden mást is jelent, de nem volt időm sokat gondolkozni rajta, mert a magyarok ott a réten olyan izgatottan rázták felém lelkük tarisznyáit, mely tele volt vágyakozással, reménységgel, kétséggel és aggodalommal, hogy őket kellett figyeljem tovább.

- Jaj, vajjon igaz?...

- A románok azt mondják, hogy nem engedik...

- Majd engedik ő kelmék, csak szóljanak egyszer az ágyúk...

- Azt mondják, hogy lelőtték a királyt s a minisztereket...

- Jönnek a vasgárdisták, és azok nem adják Erdélyt...

- Hát ne adják! Majd elveszik tőlük!

- Azt mondják, ha át kell adni, magyar itt életben nem marad...

- Vajjon nem hoznak nekünk fegyvert odaatról, repülőgépen?

- Hoznak nyavalyát...

- Hagyják, hogy elpusztítsanak?

- Háború lesz...

- Hadd, hogy legyen!

- Legalább megtudják ők is, hogy mi az!

- Minket megölnek addig...

- S azokat, kik kényszerünkön vannak...

- A templomunkat fel akarják gyújtani!

- A tiszteletes urat már megfenyegették...

- Há kasza nincsen? S fejsze? S ásó? S csákány?

Néztem őket. Mintha egy apának gyermekei lettünk volna. Hallgattam beszédjüket, melyben kétség és aggodalom küzdött a reménnyel. Évszázados kétség, évszázados aggodalom és évszázados remény. S ahogy néztem őket, úgy jutott az eszembe minden, mintha egy mozgóképszínházban lettem volna, melynek lepedője az én lelkem volt, masinája pedig az agyam, mely a képeket sorra vetítette a lelkemre.

Mindent, amin ez a nép huszonkét esztendő alatt keresztülment, megláttam újra, az első borzalmaktól az utolsó csendőrőrmester önkényeskedéséig, s ez egyszerre úgy eltemette bennem a békességet, hogy szegénynek még a kisujja sem látszott ki.

Szemem előtt döntöttek be falusi házak ajtaját puskatussal, s szennyes, bocskoros, állati tekintetű katonák ütöttek, szúrtak férfit, asszonyt, gyermeket. Lányokat tepertek le durva röhejjel a szalma közé, s én mindezt láttam ott abban a percben, és láttam a megkínzottak vérben vonagló tekintetét. Hallottam halálra botozottak utolsó hörgéseit. Láttam megcsönkített halottakat temetetlenül heverni országutak szélén, s láttam a templomot, tornyán a gyűlölt kék-sárga-piros lobogóval s a papot, ahogy vitték szuronyok között istentiszteletre. Puskatussal terelték a népet a templomba, aggot, gyermeket, mindenkit, aki magyar volt, s az öreg tiszteletes úr ott állt szuronyok között a szószéken, s könnyek folytak végig az arcán. Két oldalán két durva katona állott sapkával a fején, s szuronyaikkal a palástot bökdösték.

- Mondjad!

S az öreg pap mondta:

- Szeretett híveim, az Úr Jézus Krisztusban... a diadalnak napját üli ma a földön... a gonoszság...

A szurony beledöfött a palástba.

- Úgy mondd, kutya, hogy a román hadsereg!

- A román hadsereg...

- Budapesten van!

- Budapesten van...

- Nincs több Magyarország!

- ...nincs több... Magyarország...

- Nem is lesz soha!

- Miatyánk, ki vagy a mennyekben...

- Azt mondjad, hogy nem is lesz soha! Megöllek, kutya!

- Nem is lesz soha...

- Magyarország!

- Magyarország... szenteltessék meg a Te neved...

- Áldja meg az Isten a román fegyvereket, mondjad!

- Áldja meg az Isten...

- A román fegyvereket!

- ...a román fegyvereket...

- És a királyt!

-... a királyt...

- És minden románt!

- ...minden románt...

- És pusztítson el benneteket, disznók!

- Es pusztítson el benneteket, disznók, a mi Urunk, a Jézus Krisztus dicsőségére, ámen...

Könnyek és szavak egyszerre hullottak, s a templomban zokogott gyermek és agg, férfi és asszony, s az összeterezt nép körül katonák és falubeli románok álltak, részegen és ordítózva.

Láttam őket és sok mindenki mást, és sok minden mást láttam még abban az egyetlen percben, ahogy ott álltam a sarjúillatú réten, aggodalmas magyarok között. S ezt mondtam nekik. Nem is én mondtam, csupán csak a hangom, s annak valaki nagyobb úr parancsolt akkor.

- Ne féljete. Velünk van az Isten.

Nem tudom, mi volt ez és hogyan történt, hogy ezt mondtam. De olyan tisztán és világosan éreztem akkor, hogy velünk van az Isten s hogy az másképpen nem is lehetséges.

Egyszerre olyan kemény csend lett, mint igen ritka és nagy ünnepkor a templomban, ha a pap áldásra emeli a kezét. Mezőn olyan csendet soha nem hallottam még addig, talán a tücskök is elhallgattak egy pillanatra. S egyszerre mindannyian, a nélkül, hogy intettünk volna, hogy szóltunk volna valamit is egymásnak, közös mozdulattal levettük fejünkről a kalapot.

Tudtuk, hogy az Isten egy pillanatra ottan állt közöttünk.

Aztán a kaszás magyarok szó nélkül s egyenként megfordultak, léptek néhányat födetlen fővel, azután homlokukra csapták a kalapot s beálltak az elhagyott rendbe, némán, komolyan, méltóságosan.

A JEGYZŐ úr ott ült párnázott irodaszékében, s olyan gondtelten nézett maga elé, amikor

meglátogattam, mintha rég elfelejtett váltói jártak volna le azon a napon. Nem volt semmi dolgom az irodán, csak tiszta és önzetlen kíváncsiságból tértem be oda. Látni akartam a jegyző urat, s megtudni tőle, hogy miként vélekedik a sorsnak erről a fordulatáról.

Valamikor sovány kis tanító volt a jegyző úr, de aztán, mikor a régi magyar jegyzőknek menni kellett, addig dörgölődött ideoda, míg elkezdett ragadni reá a zsír, és megtették jegyzőnek éppen a mi falunkba. Az új hivatalból szerényen kinőtt előbb egy csinos kis házacska, kertecskével, majd negyven hold földecske, két holdnyi szőlőcske s végül egy apró kis malmocska is ragadt a tetejébe. Egyik fiából szinte észrevétlenül orvos lett, a másiktól ügyvéd, s az ügyvéd fiút egy szeszélyes hullám rövid időre fellökte prefektusnak.

A jegyző úr jó ember volt, mint a kövér emberek általában, a magyaroknak jóindulatú leereszkedéssel magyarázgatta húsz éven keresztül, hogy örvendjenek, ha élni hagyják őket, s ne sokat ugráljanak iskola, egyház, gazdakör és hasonló céltalan dolgokkal. A magyar nép egészen derék kis nép volna - magyarázgatta többször meghitt baráti társaságban a mi jó jegyző urunk -, ha a grófok s a papok nem bolondítanák őket. Szeretnek dolgozni, s így pénzük is gyűlik, lehet préselni belőlük eleget. Szívesen el is románosodnának, mert okos emberek, csak éppen a papokat s a grófokat kellene kipusztítani.

Szóval ezt a derék filozófusembert kerestem föl akkor az irodájában. Első pillanatban egy csüggedt pocakot láttam meg belőle, aztán egy szomorúan fityegő zsírpárnás arcot, de akkor már fel is pattant a székről, és olyan széles örömmel üdvözölt, mintha messzi útról hazatérő barátja lettem volna. Ez a meglepő fogadtatás zavarba is hozott, mert az emlékezetem úgy vallotta, hogy a jegyző úr nem szokott felállni az asztala mellől, ha bemegyek hozzá, hanem eldugja fejét az írások közé, s csak onnan harapja elő köszönésemre a kurta feleletet, ilyenformán, hogy:

- ... zua ...

Azonban én nem hagytam magamat befolyásoltatni a látszat által, s úgy köszöntem neki, mint máskor.

- Bune zua, domnu Notar!

Úgy látszik azonban, hogy arra a napra azt határozta el a sors, hogy engem egyre újabb meglepetésekben fog részesíteni. Mert alighogy elhangzott az én köszöntésem, a jegyző úr széles mosollyal már meg is felelt rá, mégpedig magyarul, s olyan folyékonyan, mintha éppen Debrecenben tanulta volna.

- A, alázatos szolgája, méltóztassék parancsolni, örvendek a szerencsének!

Bár nem tudtam hirtelen megérteni, hogy mi lehet az a nagy szerencse, aminek a mi jegyzőnk annyira örvend, de mégis visszamosolyogtam rá s barátságosan megráztam felém nyújtott kezét.

- Hogy van, jegyző úr? - érdeklődtem nagyon kedvesen.

- Ó, köszönöm, megvagyunk csendesen, megvagyunk...

Ahogy körülnéztem az irodában, úgy éreztem, hogy valami megváltozott benne. Hamar rájöttem: a falak csupaszok voltak. Ezzel szemben a kályha melletti sarokban nagy halmaz papiros éktelenkedett. Azzal elégittem ki kíváncsiságomat, hogy felemeltem az egyik papírlapot, s akkor láttam, hogy az egyik propaganda térkép hever ott összegyűrve, nagy feketebetűs felirattal, mely azt igyekszik mindenkivel elhitetni, hogy egyetlen barázdát sem lehet Nagyrománia területéből elszakítani. A térkép mögül még egy kis tábla esett ki, az ismert szavakkal: beszéljete románul!

Kicsit néztem őket, olyanforma érzésekkel, mint ahogy egy lelőtt varjút szokott az ember nézegetni, amelyik miatt hosszú időn keresztül bosszankodott. Aztán visszalöktem mind a kettőt a földre, mert én is úgy gondoltam, hogy oda valók.

- Nagytakarítás? - kérdeztem ártatlanul.

A jegyző zavartan mosolygott.

- O, igen, khm - mondotta -, egy kicsit rendet csináltunk...

Aztán minden összefüggés nélkül elkomolyodott és megkérdezte:

- Mit tetszik gondolni, velem mi lesz? Ugye, nem voltam rossz ember?

Ahogy ott állt szemben velem az iroda közepén, és egész petyhüdt arca egyetlen kérdéssé alakult, olyan nyomorúságos volt szegény, hogy szerettem volna megsajnálani. Ugy éreztem, egy kis vigasztalással tartozom neki.

- Nem tudom - mondottam -, de azt hiszem, a magyar állam méltányolni fogja azt az emberséges bánásmódot bizonyára, amivel a román állam a magyar tisztviselőket kezelte...

Miután elmentem, még sokáig láttam a jegyzőt az ajtóban állni, s úgy bámulta az utcát,

mintha a jövődjét kereste volna rajta.

A postára is be akartam nézni, de zárva volt. Zörgetésemre előkerült valahonnan az adószedő, s széles vigyorgással újságotla, hogy a postagalamb elrepült. A kisasszony hazament Naszódra, s még a pénztárt is elvitte magával, bizonyára, nehogy elveszen. Előjött a bíró is, sajnálkozva vonogatta a vállát, hogy ő nem tudott a szökésről semmit, mert nem engedte volna különben.

Hazafelé menet azon tűnődtem, hogy micsoda nyelvtelhetséggel áldotta meg az Isten az ilyen embereket, mint amilyen nálunk a jegyző, a bíró, meg az adószedő. Néhány nappal ezelőtt még nem tudtak egy szót sem magyarul s ma már úgy beszélnek, mintha egész életükben azt tették volna.

Az utcán két vasgárdista legény jött szembe. Ismertem őket jól, de nem köszöntek. Némán és sötéten mentek el mellettem, s hátam mögött hallottam még, ahogy az egyik ezt mondta:

- Ez is örvend mostan...

Mire a másik:

- Lesz még másképpen is...

Igazat adtam ennek az utolsóknak. Magam is arra gondoltam. Hogy lesz még másképpen. Lesz még úgy, hogy megszületik az emberek között az igazság. Megszületik és felnő, és lesz belőle jegyző, bíró és adószedő, lesz belőle legény és leány, ember és asszony, még főszolgabíró is lesz belőle, még miniszter is. S furcsa lesz az nagyon, minálunk Erdélyben. De lesz még úgy is, és most már biztosan.

Nem annak a hangját fogják meghallani, aki nagyobbat ordít, hanem aki igazabban szól. És nem az lesz a legokosabb ember, aki a gyűlöletet tudja, hanem az, aki a szeretetet és a megértést.

Szerettem volna mindezt megmondani valakinek, de nem talákoztam senkivel. Csak a román tanító került még utamba hazamenet, de az gyűlöletpárti volt, és úgyis menni készült már, mihelyt meghallotta, hogy jön az igazság.

Így hát nem mondtam meg embernek, senkinek. De megmondtam a domboknak, akik a falu körül álltak, s azok megértették. Megmondtam a fáknak is, ahogy átmentem alattuk, s a napnak, mikor éppen lenyugodni készült. Szóltam róla a völgynek is és megmondtam néhány átmenő felhőnek, akik az eget hajózták nyugatról keletnek. És megértették. A dombok rózsaszínűre gyúltak, s a völgy olyan békés lett, mint az alvó ember. A felhők fellobogózták árbocaikat, s a nap úgy tűnt el a gerincek mögött, mint aki siet, hogy jó hírt vigyen szomorú embereknek.

NÉGY NAP telt el már a tizennégyből. Még mindig nem mozdult senki. Izgatottan lestük a rádiót: indulnak a honvédek? Nem indulnak? Mi lesz?

Mi lesz? Ez a kérdés roppant betűkkel töprengéseink fölé nőtt, s szinte elzárta már az eget. Kénköves szag ülte a levegőt, mint villámjársók s ördögidézés idején.

Aztán jött. A hír. Villám az idegekre. - Átlépték a határt!...

- Jönnék! Jönnék!! jönnék!!!

Jöttek. Hallgattuk a rádió mellett. Az első falvak örömujjongása. Mámorban úszó Szatmár. Nagykároly Nagyvárad. S mondták: Hétfőn Dés. Kedden Szamosújvár. Kedden lesznek nálunk...

Kedden.. , kedden! Kedden!!

Akkor csütörtök volt. Számoltuk a napokat: péntek, szombat, vasárnap, hétfő... ekkor már Désen lesznek! S kedd... soha sem hittem volna, hogy így lehessen szeretni egy napot, egy szürke hétköznapot, vagy csak egy szót is: kedd... ostoba nap máskor: most szent nappá változott. S arra gondoltunk, hogy ezentúl nem vasárnap kellene legyen a hétvégi ünnep, hanem kedd. Mert hosszú, keserves hosszú hetünk volt, csak most vettük észre igazán. Keserves hosszú munkahetünk, huszonkét éves, csúf, rongyos hétköznapokból álló, s kedd lett a vasárnap rajta!

Hír jött, hogy Désen már adnak át mindent. Nagy költözködés van. S rendelet van, hogy az elkobzott holmit vissza kell adják, akinek van olyan, menjen utána.

Nekünk puskáink voltak akkor Désen. Vadászpuskák, szép kedves vadászpuskák, emlékek megrakottak, öregek, húségesek. Már tavasszal elvették őket tőlünk. Utánuk kell menni - mondta a főszolgabíró -, most vissza kell adják.

Nem szívesen indultam el Désre. Mikor utoljára ott jártam, sok kellemetlen emlékekkel rakódtam meg. Egyáltalán, a megyeszékhelyünkhöz húsz év alatt sok kellemetlen emlékem

fűződött. Utoljára útlevel és fegyverengedély dolgában jártam ott.

A könyvnapra készültem, Budapestre. Napokon keresztül gyűjtöttem az írásokat, hús darab kellett ahhoz, hogy kiszüljön belőle egy útlevel. Tizennyolc darab már a zsebemben volt, s még kettő hiányzott. Egyik a katonaság. Másik a sziguranca. A katonaságon kezdtem.

Egész délelőttön keresztül ácsorogtam a hadkiegészítő irodák ajtóinak előtt. Hogy nagyon unalmas ne legyen, egyszer az egyik ajtó előtt kellett hogy várjak, s egyszer a másik előtt. Sajnos csak két ajtó volt, amelyik mögött a sorsomat intézni lehetett, mert különben változatosabb lett volna valamivel az ácsorgásom.

Az ácsorgás a legostobább dolog a világon. Az ember áll, nekítámasztja hátát a falnak, s úgy néz szerte a világba, mintha akkor született volna. Félórán keresztül elnéz egy udvaron játszó kutyát, mintha soha még kutyát addig a napig nem látott volna, vagy egy legyet, amelyik a falon mászik, vagy az őrt álló katona szögletes bakancsait, vagy a kaszárnya tetején egy varjút... tulajdonképpen egészen mindegy, hogy mit néz az ember, az egész éppen csak a nézőszervek foglalkoztatására szolgál, hogy ne unják magukat nagyon. Az agy ezalatt makacsul egyetlen pont körül tornázik, mint a pók, amikor hálóját szövi, alulról, felülről, oldalról és minden lehető szögből azt az egyetlen gondolatpontot kerülgeti, hogy mi lesz vajjon a kérvény sorsa, megkapja-e az ember, amit akar, vagy nem.

Én is teljes fél napot ácsorogtam a hadkiegészítő két ajtója előtt felváltva, míg egy emberséges őrmester száz lej ellenében tudtomra adta, hogy az útlevelhez való hozzájárulást leghamarabb egy hét múlva kaphatom meg, tehát akkor jöjjenek el újra. Mivel három nap múlva kezdődtek a könyvnapok Budapesten, nem nyugodtam bele a dologba, s így egy üveg sör ellenében megtudtam még azt is, hogy a prefektus adhat rövid időre szóló útlevelet akkor is, ha egy-két írás utólag érkezik be csak.

Tehát a sötét felhők között látszott egy kis darab kékség, melyhez hozzákötözhettem reményeimemet. Másfél óra múlva a prefektusi titkár úr magas színe előtt voltam. Zord arccal nézte át írásaimat, s kijelentette, hogy csak abban az esetben terjesztheti elő kérésemet a prefektusnak, ha a sziguranca engedélyét is megszerzem hozzá. Ekkor már délután négy óra volt.

Összeütöttem hirtelen a szükséges kérvényt, felöltöttem megfelelő bélyegekkkel őtet, s úgy vittem el a szigurancára, mint násznagy a vőlegényt lányosházhoz.

Két úr, meg egy kisasszony voltak az irodában. Arról beszéltek éppen, hogy egy bizonyos Anikuca kisasszony testén miként feszült múlt este egy sötétvörös színű ruha, s így köszönésekre nem is felelhettek. Miután megértettem a szótanforgó tárgy fontosságát, szó nélkül és szerényen megálltam az ajtó mellett, s vártam a magam idejére, mint tavaszi virág, ki arra vár, hogy a barátságos napfény előhívja a föld alól.

A barátságos napfény azonban nem akart előbújni sem a kisasasszony, sem a két úrféle tekintetéből. Beszédjüket átvezették egyéb utakra, s az ment engedelmesen, mint a jámbor marha, akit kötőféken hordoz gazdája. A kötőfék ebben az esetben a kisasasszony kezében volt, akinek a másik kettő hol bókokat mondott, hol bonbonikának nevezte. A bonbonika néha féloldalról engem is megnézett ugyan, de változatlanul tovább heherészett s vörösre festett körmeit piszkálta.

A két hivatalbeli ember közül az egyik sovány volt, a másik kövér. Sajnos olyannak látszott a helyzet, mintha a sovány lett volna a főnök, s a kövér az alantas, bár én jobban szerettem volna az ellenkezőjét, mivel megtanultam a hivataljárás iskolájában, hogy a kövér ember mindig barátságosabb, mint a sovány. Így is állandóan a kövéret nézegettem, hogy az szóljon hozzám valamit. Mégis a sovány volt az, aki egy félóra múlva megkérdezte:

- Mi kell? Há?

Megmondottam neki. Átvette tőlem az ünnepélyesen fölöltöztetett kérvényt, nézte, nézte, elolvasta néhányszor, azután megkérdezte, hogy hol lakom és mi a foglalkozásom, bár ez teljesen fölösleges volt, mert a kérvényből megtudhatott volna mindent. Aztán újra a kisasasszonyhoz fordult.

- Kellemes lehet ilyenkor falun, mi? Nem lenne kedve egy kis kirándulásra, úgy kettesben, valami tó mellé, vagy erdőbe, mi? Úgy szép kettesben, tudja!...

Közben tenyerét felfelé fordította, hogy olyannak látszott, mint egy csupasz, hátára fektetett teknősbéka s az ujjával zongorázó mozdulatokat végzett felfelé, ami pontosan megfelelt a bajbajutott teknős rúgdalódzásának. Hogy mi volt ennek a jelentősége, nem tudtam megérteni, de a bonbonika úgy látszik megérthette, mert csintalan kacarászásba kezdett. Utána mondott valamit, amiből beszéd keletkezett, s a kérvényem ott árválkodott az

írásztalon.

Újra eltelt egy félóra, míg eszébe jutottam a soványnak.

- S miért akar Magyarországra menni?

- Orvosi kezelés végett - adtam meg a választ, s igyekeztem szenvedő arcot mutatni, ami a hosszú ácsorgásra való tekintettel, azt hiszem, tökéletesen sikerült.

A sovány felhúzta az orrát, és apró, betegesen gyulladt szemével gyanakodva mért végig.

- Úgy? Szanatórium? Üdülés? Mi? Jó, akinek ilyesmire telik, hm, mi? Aztán nálunk nincs elég orvos és nincs elég kórház? Szanatórium is van!

Úgy nézett rám, mintha arra várna, hogy megváltoztatom a véleményemet és tanácsot kérek tőle, hogy melyik román sanatóriumot válasszam. Én azonban hallgattam, s így nem haladtunk tovább a beszélgetésben.

Ezen felbosszankodhatott, mert hirtelen áttért a politikára, s elkezdte magyarázni a kövérnek, meg a bonbonfikának:

- Bízzák csak rám a kisebbségi kérdést, elintézném hamar. Összegyűjteném mind a magyarokat, ide Désre, a piacra, s géppuskát eresztenék közénk. Két géppuska kellene csak. Meg lenne oldva az egész kisebbségi kérdés!

Én a falnak támaszkodva álltam, s néztem a három embert. Nagyon szerettem volna a könyvnapi kijutni, s így hallgattam, nem szóltam semmit. Csak a homlokom izzadt egy kicsit, s a kezem reszketett, ahogy ökölbe szorítva a zsebemben tartottam. Néztem a három embert.

A soványat, ahogy elterpeszkedve, kinyújtott idomtalan lábakkal az íróasztal mellett ült, arcán valami gúnyos, kegyetlen vonással, s a géppuskás kisebbségi elméletéről beszélt. Olyan volt az egész ember, mintha nem lett volna egyéb, csupán egy csontra száradt beteg gyűlölet s egy rakás emberkínzó gonoszság, mely ott villogott gyulladt szemgolyóiban, s ott ült alacsony, lapos homlokán, gyomorhajos ráncoktól teleárkolt arcán, s kegyetlen, gúnyos szája szélein. Olyan volt éppen, mintha a teremtésben elkallódott rossz tulajdonságokat mind egy testbe vették volna bele, hogy megmutassák az embereknek: ilyenek lennétek, ha nem örködnének angyalok a születéseteknél.

A másik férfi szintén nem volt valami leányálom, de az előbbihez képest határozottan megnyugtató jelenség. Kövér volt, s ez már sokat jelent. A kövér ember mindig kedélyesebb s barátságosabb az étellel szemben, mint a sovány, akinek gyomorhajója van, s gyűlöl minden embert, akinek nem fája gyomra. Ez az ember kövér volt és kopasz. Nyaka kidagadt a szennyes és szűk gallérból, világosszürke ruháján zsírpecsétek éktelenkedtek, s kéz helyett két eleven zsírpárna lógott elő kabátujjaiból. Ő nem sokat beszélt, inkább csak bólogatott s egy zsebkéssel a körmeit faragta.

A bonbonika lehetett valami harminc-negyven év közötti ártatlanság. Sok csonttal, és kevés hússal a csontokon. Vékony nyakán hosszú és kellemetlen alakú fejét hordott, amely úgy rakva volt festékekkel, hogy nem lehetett pontosan megállapítani, milyen. Lehet, hogy nagyon csúnya volt, lehet, hogy csak mértékkel csúnya. Még az is lehet, bár nem valószínű, hogy nem volt csúnya egyáltalában. Mondom, a festék miatt mindez nem volt felismerhető. Rikító színű ruháját gonddal igyekezett minden mozdulatnál úgy elrendezni, hogy a lábai térden felül legalább egy arasszal látszódjának. Ez többnyire sikerült is. Körmei hosszúak voltak és égővörösre lakkozottak. Bizonyára nagyon szépnek érezte magát.

Folyt tehát a beszéd a kisebbségi kérdés körül, s én néztem őket. Fél hatkor azonban megkíséreltem a figyelmet újra magamra terelni. - Bocsánatot kérek, de a prefektúra hatkor zár, s addig szeretnék oda visszajutni az írásokkal.,.

A sovány úgy meresztette rám gyulladt szemét, mintha legalább is az apját öltem volna meg tegnap.

- Mit érdekel engem a prefektúra! - reccsent reám dühösen, s a szájából egy darab nyál az asztalra fröccsent. - Azt hiszi, engem lehet befolyásolni ilyesmivel? Nálam nincs semmiféle protekció! Én nem törődöm a prefektúrával! Akkor végzem a dolgomat, amikor akarom, érti? Különben is, már nincs hivatalos óra. Öt óra elmúlt! Már nem vagyok köteles dolgozni. Nem vagyok köteles. Érti?

Azt hiszem, megértettem, mert bólintottam rá. Bólintottam, azután nyeltem egyet s roppant alázatos hangon megkértem a hatalmas sovány urat, hogy ne a prefektúra miatt, hanem az én kedvemért írja alá a kérvényemet akkor is, ha a hivatalos óra eltelt már, mert szeretném még ma megkapni az útlevelet.

Az alázatos hang olyan volt neki, mint tűznek az olaj. Menynyezetig lángolt az üvöltése.

- Ti magyarok mindig effélével jöttök! Mindig kell nektek valami! Mindig csak kértek,

kértek! Még szabad időnkben is nektek dolgozunk! Aztán beszélitek, hogy nincs jó dolgok Romániában! Menjetek ki, ha nincs jó dolgok! Menjetek a fenébe, Budapestre! Hát nem vagytok szabadok? Nem? Járhattok össze-vissza az országban, mehettek, ahová akartok, az ördög sem kérde meg, hogy hová mentek! Tudom én, miért akartok ti mind Budapestre menni! Budapestre! La Budapesta! Tudom én! Revízió kell nektek! Hát adnék én nektek Budapestet és revíziót! Adnék én nektek! Vigyázzatok csak, mert ha nem fértek a bőrötökbe, még az is eljön! Vigyázzatok csak, ti... ti magyarok!

Álltam a fal mellett, mint az iskolásfiú, kit a tanító szid. Álltam és nem szóltam semmit a sovány embernek, hogy olyan undorral köpte ki azt a szót, hogy magyarok, mintha csigába harapott volna. Nagyon szelíd voltam, csak éppen az ujjaim rángatództak s a fogam csikorgott egy kicsit. Csak éppen szerettem volna ököllel odavágni az arca közepébe, hogy széjjeloccsanjon, mint egy rohadt záptojás. Csak éppen szerettem volna felkapni az asztalt előle s a falhoz vágni, hogy ezer szilánkká menjen, csak éppen szerettem volna belerúgni a falakba, hogy szétdűljenek... de egyébként egészen szelíden és nyugodtan álltam ott.

Mikor aztán kellőleg kiacsarkodta magát ez a rokonszenves sovány ember, akkor hirtelen ötlettel újra a bonbonikához fordult, aki eddig ostoba pulykaszemeivel engem mustrálgatott, s megkérdezte tőle egy hódító mosoly kíséretében, hogy nem jönne-e el vele vacsora után holdfénynél a Szamosba fürdeni. Ebből újra hosszú beszélgetés lett, s a mutató közeledni kezdett az órán a hathoz.

Már csak öt perc választotta el tőle, mikor a sovány újra rámvetette beteg pillantását.

- Hát még mindig itt vagy? - csodálkozott. Miután kellőleg kicsodálkozta magát békétűrésemen, felvette az írást, újra átolvasta, majd egyetlen lendülettel ráírta a nevét, s még valamit hozzá, néhány pillanatig gyönyörködött szellemi munkájában, végül ráütött egy pecsétet és felém nyújtotta.

- Na nesze. Megcsináltam, látod. Mert jó ember vagyok. Mi románok mind igen jó emberek vagyunk, az a baj. Érted? Nem érted? Hát mi vagy te? Török vagy? Magyar vagy? Na, fogjad. Adj ide bélyegre kétszáz lejt, aztán mehetsz. Te török. Ne mondd, hogy rossz ember vagyok.

Nem mondtam én semmit. Mert ha kinyitottam volna a számat, abból nagyon csúnya szavak jöttek volna ki akkor. De nem nyitottam ki. Előkerestem a kétszáz lejt, odalöktem az asztalra, s mentem. Még a köszönéssel is adós maradtam, de nem is kívánta azt tőlem ott senki.

Utolsó percben érkeztem a prefektúrára. A titkár mord arccal átvette írásaimat, s eltűnt velük a párnázott ajtó mögött. Alig félperc múlva visszajött. Az egészet odalökte elém az asztalra, s kurtán ennyit mondott:

- A prefektus úr nem ad útlevelet önnek. Már vette is a kalapját, s több szót nem vesztegetett rám. Szóval a prefektus úr nem ad.

Egye meg a fene a prefektus urat. Egy pillanatig még megálltam a megyeház előtt, s küzdelmet vívott bennem a méreg meg a józanság. Hogy szaladjak-e le az állomásra, ahol még elérhetem a hazafelé menő vonatot, vagy menjek vissza a szigurancára, s vágjam képibe annak a sovány disznónak valamennyi írásomat. Végül is a józanság lett a győztes, s egy csendes, de hosszú káromkodást kieresztve a fogaim között, elindultam az állomás felé.

A tanulság mindenestre az volt, hogy soha az ember meg ne alázza magát, még akkor se, ha azt hiszi, hogy ezzel valamit elérhet, amit különben sem sikerülne elérnie. Az emberi méltóság mindennél előbbre való, s nem szabad áruba bocsátani, mert az ember csak kellemetlen perceket s utólagos szégyent meg bosszúságot vásárol vele.

Második dési utam ebben az évben a fegyvertartási engedélyek miatt volt. Családomban ugyanis valamennyien igen kedveljük a vadászatot, és van néhány kedves, megszokott és jó vadász- fegyverünk. Ezeket a fegyvereket még a tavaszon elvették tőlünk, valószínűleg azért, nehogy kárt tehesünk velük a román birodalomban. Egy ideig a csendőrmesternél voltak, s az kiadta szívesen egy-két napra, ha őzbakra mentünk. De onnan elvitték később Désre, és többet nem tudtuk megkapni őket. Így aztán kérvényt adtunk be a prefektushoz, hogy kapjunk újra fegyverengedélyt, s egy hónappal a kérvény beadása után elmentem, hogy megnézzem, mennyire haladt előre az ügyünk.

A harmadosztályú kocsi, amelyiken Szamosújvártól Désig utaztam, tele volt bevónuló és szabadságra igyekvő katonákkal. Csupán hárman voltunk civilek, én magam s két iparosforma ember a kocsi másik szögletében. Én csendben ültem, a két iparos pedig ott túl halkán beszélgetett egymással, magyarul.

Feleúton lehettünk, mikor egy katona nyitva hagyta az ajtót. Az egyik iparos nagyon

udvariasan szólt neki románul.

- Kérem, tegye be az ajtót, huzat van.

A katona azonnal eleget tett a kérésnek, azonban a szakasz közepén megszólalt egy kellemetlen hang:

- Ugye most tudsz románul, ha kell valami! Ha tudtok románul, mit beszéltek magyarul? Romániában vagytok, jegyezték meg, s ha magyarul akartok ugatni, menjetek Budapestre.

Odanéztem. Persze sovány ember volt. Egy sovány önkéntesőrmester. Madárképű, alacsonyhomlokú, jellegzetes román tanítóarc. Még sokáig szidta a két iparost, s látszott rajta, hogy szívesen veszekedne is, de nem volt kivel. Azok hallgattak, s kinéztek az ablakon.

Mikor a prefektúrán megtudta a titkár, hogy miben járok, szinte védőleg emelte maga elé a kezét.

- Fegyverengedély? Az, kérem, lehetetlen.

- Miért? - kérdeztem megdöbbenve és kissé bosszúsan. Rámnézett. Hosszasan nézett engem, s nem is ellenségesen, inkább kissé csodálkozva, hogy ilyen nehézfejű ember is van a világon. Aztán vállat vont.

- Gondolkozzon rajta. Talán eszébe jut.

Gondolkoztam rajta. Akkor is, azután is.

Még most is gondolkozom rajta, valahányszor románokkal találkozom. És igaza volt a titkár úrnak, mert eszembe is jutott. Azért nem kaphattam fegyverengedélyt, azért nem tarthattam vadászpuskát, mert magyar voltam. Eszembe jutott, és nem is felejtettem el többet soha.

Akkor azonban nem nyugodtam bele olyan könnyen, s továbbmentem a prefektushoz. Hosszú idő múlva bejutottam a párnázott ajtó mögé. Ha jól tudom, negyvenhatodik prefektusa volt Désnek ez az úr. De lehet, hogy tévedek, és a negyvenhetedik volt, vagy negyvenötödik. Kis szőke, szilimány ember volt, és kegyetlenül barátságos. Mikor meghallotta a kérésemet, olyan udvariasan mosolygott reám, mintha ott nyomban fiává akart volna fogadni. Pedig ezt mondotta:

- Nagyon sajnálom, domnule, de nem tehetem meg. Szigorú rendeleteink vannak. A kisebbségek nem tarthatnak fegyvert.

Udvariasan elbúcsúztunk utána, s borzasztóan tiszteltük egymást.

MINDEZ újra megfordult a fejemben, mikor Désre indultam a puskámért. Kellemetlen érzésekkel indultam neki. Nem akartam vonaton menni, s így szekéren döcögtem, amit az öreg Pengő húzott, komoly, lassú ügetéssel. Mellettem ült a vadőr.

Döcögtünk, döcögtünk. Akkor már híre járt, hogy költözködnek a tisztviselők, s mások is, kik úgy érzik, hogy vaj van a fejükön. Fűzesen találtunk is néhány felrakott szekeret, bútorral, batyuval és gondtelt nézésű emberekkel. Az egyik szekéren megláttuk az adónyúzó urat is, ami hirtelen jókedvre derítette vadőröm egyszerű lelkét.

- Nini, ezt is megcsípte a bolha, hogy úgy siet!

Szamosújváron már visszavonuló katonaság került az utunkba. Fáradtak voltak, piszkosak és rendetlenek. Vert hadsereg benyomását tették. Rongyosan lógott rajtuk a ruha, s összevissza szaladgáltak a városban élelem után. A piac tele volt felrakott teherkocsival, szaladgáló románokkal, fiatalemberekkel és kétségbeesett, kifestett nőekkel, volt köztük néhány ismerős is, és ez csendes megelégedést váltott ki bennem.

Ott a piacon leelkedett rám az első meglepetés is. Ahogy pihentettem a lovat, s járkáltam szivarozva fel-le a szekér mellett, egyszerre csak láttam, hogy roppant integetéssel rohan felém a kis köpcös rendőrfőnök. Mi a fene baja lehet ennek velem? - hökkentem meg az első pillanatban. De a kis guruló ember annyira telítve volt barátságos érzelmekkel velem szemben, hogy bizalmatlanságom hamar elpárolgott. Nagy szeretettel fogtuk kezét. Soha dolgom az életben nem volt ezzel az emberrel, csak éppen a társulati vadászatokról ismertük egymást, és így semmi akadály nem volt köztünk a barátságnak.

Beszélggettünk vadásatról, s hogy én éppen a puskák után megyek, aztán a kis gömböc arca egyszerre elkomolyodott.

- Vajjon velem mi lesz most, mit gondol?

- Hát én azt honnan tudjam? - csodálkoztam reá.

- Nem voltam én rossz ember... ugye, nem voltam az? Ha lehetett valahol segíteni a magyarokon, én mindig segítettem... ugye, igaz, nem voltam rossz ember? - Csak a fejemet csóváltam, s ő folytatta: - Itt vagyok, kérem, a családommal, házam nincs, földem nincs, még

ahhoz sem volt elég eszem, hogy lopjak, mint-a többi. Nincs egyebem, csak ez a húsz éves szolgálatom. Ha kitesznek: köthetem fel magamat is, a családomat is... Tessék szólni -majd értem egy jó szót... bár detektívnek vagy egyszerű rendőrnek tartsanak meg... nem hiszem, hogy rossz ember lettem volna...

Nem tagadom, megsajnáltam szegényt. A máskor oly jókedvű kis kerek emberke esett volt és szomorú. Azóta sokszor gondolkoztam ezen, és nem vonom vissza a sajnálatomat ma sem. Aki -vagyont lopott magának húsz év alatt, azt vigye az ördög, éhen pusztul. De ezek az apró fiúk, szegények, igazán nem tehetnek semmiről. Bábszínházat játszott velük a történelem. Éltek valahol -békésen a hegyek között, juhot legeltettek vagy földet szántottak, -s egyszerre csak fölkaparta őket valami bolond forgószél, csinált belőlük urat, még nagyobb urat, húsz évig tartotta őket ebben az uraságban, míg szépen kiépítették maguk köré az egész életet, -maguk és családjuk életét, de talajt gyűjteni maguk alá buták voltak és ügyetlenek... aztán egyszerre vége lett a színháznak, s ők ott állnak a semmiben, talajtalanul és gyökértelenül, megtréfált, szomorú bohócai a sorsnak.

Álltunk a piacon és töprengtünk, mindegyikünk a maga gondolatjain. Hirtelen hozzám fordult megint.

- Most szerelik le a rendőrséget. Nem lenne szüksége valamire?

Egy pillanatig csodálkoztam a kis ember gyors élelmességén, aztán eszembe jutott valami. Rég vágytam egy gumibotra, olyanra, amilyen a rendőröknek volt.

- Mondja, nem lehetne egy gumibotot kapni?

- Dehogynem.

Már forgatta is a fejét kereken a köpcös, amíg meglátott egy arra siető rendőrt.

-- Hai! - kiáltotta magához. A rendőr jött, s megállt közömbösen a gazdája előtt. Tisztelgésről szó sem volt persze.

- Mennyit kell fizessetek, ha elvesztitek a gumibotot?

- Nyolcvan lejt.

- Na, add ide. A rendőr értelmetlenül bámult rá.

- Add ide, nem hallod?! - ordította a főnök, s letépte a rendőr csuklójáról a fityegő bunkót, s nekem nyújtotta. - Na, mit állsz itt, eredj a fenébe!

Megrettenve kotródott odébb szegény rendőr. Én előkotortam száz lejt, s a köpcösnek adtam. Az zsebrevágta, s az üzlet készen volt. A kincstárnak járó nyolcvan lejt, ha egyáltalában meg kellett fizetni, félek, hogy a rendőr fizette meg.

Amíg ott álltam a piacon, még jött hozzám néhány román ember. Köztük egy végrehajtó, egy adóellenőr, egy jegyző és egy gyepmester. Mindegyik azzal kezdte a mondanivalóját, hogy ő nem volt rossz ember. Hallgattam őket, s arra gondoltam, milyen kár igazán, hogy huszonkét év kellett, amíg megtudhattuk, hogy mennyi jó ember között éltünk, s mennyi jó emberünk volt, akik a dolgainkat igazították. Milyen kár igazán, hogy nem tudtunk erre hamarabb rájönni, talán még használni is lehetett volna valamijóra ezt a sok jó embert. Mégis csak igazuk lehet azoknak, akik azt állítják, hogy a jóság szerényen bújkál az emberi természetben, mert ezekben az emberekben igazán nagyon szerényen viselkedett az elmúlt időkben.

De mert az idő haladni kezdett, elbúcsúztam a sok jó embertől, nagyon meghatottan, mert a jóság román részről igen ritka volt addig, s felültem a szekereimre. Dés felé az országút tele volt katonával. Jöttek szembe velünk, mind csak jöttek, hosszú, fáradt csapatokban. Volt köztük olyan, aki mezítláb volt, volt aki harisnyában vagy bocskorban. Tisztjeik gépkocsin, vagy lóháton kísérték őket, és olyanok voltak a katonák mellett, mint csalán között a rózsa, amin nem is lehetett csodálkozni. A tisztiek szép magas fizetést kaptak, tíz- és tizenkétezer lejeket, s a magasabb rangúak húszezret is. Azonkívül vámot szedtek a szabadságokon, a felmentéseken, s mindenféle kedvezménynek behajtották az árát. Az egyszerű katona pedig kapott egy hónapra harminc kerek lejt, abból még levontak hadfelszerelésre tizenötöt, az őrmester is megtartott tizet s a megmaradt öt már olyan kevés volt, hogy ki sem adták neki. Persze, hogy csalánná lett a katona, még pedig rongyos, éhes és rosszkedvű csalánná, aki szúrta, ahol lehetett.

Azon az úton láttam még valamit, Szamosújvár és Dés között, amit nem felejték el soha. Az országút mellett kukoricatáblák voltak, s napraforgó szegélyezte őket. A napraforgó majdnem érett volt már, ahogy az szeptemberben szokása neki.

Egyszer csak láttam egy katonát, aki leszaladt az útról, tépett magának egy jókora napraforgótányért és enni kezdte. Én is szeretem a napraforgómagot, s tudom, eszik azt mások is. Ha van az embernek ráérő ideje, kifordít belőle néhány szemet, körmével lehántja

egyenként, ami bizony lassú művelet és türelem kell hozzá. Hanem ez a katona nem így csinálta. Ez beleharapott a tányérba és ette. Ette mindenestől, húsostól, szárastól, héjastól. Ugy ette, mint rendes ember a vajaskenyeret. Ette mohón, a szemei kidagadtak tőle, rágta, nyelte. Ez a katona nem azért tépte le a napraforgót, mert szerette a magját, nem. Ez a katona enni akart valamit, mindegy, hogy mit. Ez a katona éhes volt. Éhes volt, a szó állati értelmében volt éhes. Enni akart, mert kellett, hogy egyen, ha nem akar elpusztulni. Enni akart valamit, amit a foga meg tud őrölni, amit le tud nyelni, ami megtömi a gyomrát. Evett. Ette a napraforgót. Úgy ette, mint az éhes kutya, amelyik az utcán kóborog s a szemétkben kenyérhéjat talál. Tépte a fogával, rágta, ette, mohón, kidülledt szemmel.

Ha lett volna nálam egy darab kenyér, vagy akármi, amit enni lehetett volna, hogy odadobhassam annak az ismeretlen román katonának. De semmi nem volt nálam, csak emberi fájdalom, s abból nem adhattam, abból jutott elég annak is.

Megsújtottam a lovat és döcögtem tovább. Arra gondoltam, hogy az emberi jóság még mindig csak olyan, mint a haszontalan gyermeké. Pálcát kell neki mutatni, hogy előbújjon. Arra gondoltam, hogy az emberek is úgy vannak a maguk rossziaságával, mint hitetlen papok a vallásukkal. Csinálják, de nem hisznek benne. Az emberek is szorgalmasan csinálják a rosszat, s amellet azt mondják, hogy jót cselekedtek, s hogy valamennyire igazuk is legyen, minden rossz cselekedethez keresnek valami olyan magyarázatot, amiből a jónak legalább az árnyékát elő lehessen mesterkedni. Addig vegyészkednek az elvekkkel, szempontokkal, elképzelésekkel és törvényekkel, amíg sikerül is nagynehezen valamit összekotyvasztani, s azzal aztán boldogan megkoszorúzzák magukat. Ilyen furcsa állat az ember. Nem aszerint cselekszik, ahogy az igazságot megállapította, hanem aszerint állapítja meg az igazságot, ahogyan cselekedett. Ezért van aztán, hogy bár minden ember jó és okos, mégis annyi sok rossz és ostoba dolog történik a világon.

Ezeken tűnődtem az úton, ahogy Dés felé döcögünk. Pedig erősen nehéz út volt, teherkocsik hosszú sora dübörgött velünk szembe, s a másik oldalon menetelő katonák. Olyan vastag volt rajtuk és körülöttünk a por, hogy szinte úsztunk benne. Autóduda és káromkodás kísért végig, ameddig csak el nem értük a várost.

Ha nem tudtam volna biztosan, hogy Désre megyek, lehet, hogy nem is ismertem volna reá. A főutcák, melyekben újonnan jött románok laktak volt eddig, tele voltak kihordott bútorral, ládákkal, edényekkel. Egy-egy halmaz előtt szekerek vagy teherkocsik állottak, s tömtek magukba a mindenféle holmit. Ahol nem futotta ilyesmire, ott sok helyen a tulajdonos zsbivásárt rendezett, s árulta olcsó pénzekért bútorait, edényeit. Akkora becsületük volt a fuvarosoknak, hogy egy fejjel magasabban viselték magukat, mint máskor. Mindenféle kapkodó embereket lehetett látni, festettszájú, nagyságukat ideges sipítással veszekedni a málházsnál, tömöttvállú ficsúrokat teherautósokkal vitatkozni és kövér regátiákat, kik a vonatot szidták, amiért nem fér el bennük a bútor. A sietők, tülekedők, kiabálók és fejvesztettek között néha feltűnt egy-egy ismerős arc, persze kissé elváltozva a körülmények által. Különös volt ezt a sok rettenthetetlen hivatalbeli oroszánt látni feldúlt ábrázattal, idegesen és megrettenve, kiket máskor csak úgy látott az ember, könnyörtelen merevséggel, vagy gúnyos kedélyességgel egy íróasztal mögött, mint valami kis gonosz olimposi félisten-csecsemőt, ki sajátságos szerkezetű automataként pénzt eszik és ítéletet termel.

Az eltelt huszonkét esztendő minden bosszúsága, kínlódása és gyötrelme megérte azt a látványt, meg azt az érzést, ami nekem jutott azon a dési utamon. Tele tudóvel gyönyörködtem Sodorna és Gomorrha vonaglásában, s akkorára nőtt bennem a megelégedés, hogy alig bírtam magammal hordozni. A vadőr csak csóválta a fejét.

- De sietős lett az uraknak egyszerre...

Megtudtam, hogy a prefektus úrnak is utolsó napja van. Úgy látszik, éppen idejében jöttünk - gondoltam -, hogy se korán, se későn ne legyen, és még gyönyörködésre is maradjon idő. Behajtottam a szekeret egy vendéglő udvarára, s indultam a prefektushoz, éppen azokkal az érzésekkel, amikkel a jelesen vizsgázott diák megyen el az igazgató úrhoz búcsúzkodni.

Úgy nyüzsgött a megyeház a sok fürge embertől, mintha egy nagy sereg kurtakígyót szabadítottak volna bele egy kalapba. Kiabáltak, veszekedtek, panaszkodtak, de mindenki csak a magáét mondta, és senki nem hallgatta meg azt, amit a másik akart mondani. Olyan volt az egész, mintha egy zsványbandának azt mondta volna a vezére: nyakunkon a csendőrség, szaladjon ki-ki ahová akar, vigyen magával, amit elbír, ezennel feloszlatom a nemes társaságot.

A titkárnál egymást taposták a tisztviselők, mindenki telefonálni akart, mindenki vagont akart kapni a bútorainak, mindenki még ma, most azonnal akarta a teherautót, a titkár pedig csak káromkodott és csapkodta az asztalt és egyre azt hajtogatta, hogy nem ő a prefektus és nem ő az Isten.

Na, gondoltam magamban, amíg én itt szóhoz jutok, addig eltelik egy kis idő. De mit ad Isten: alig akadt meg a titkár úr gyilcszeme rajtam, máris seperni kezdte útjából a siránkozó kollégákat, és úgy rontott rám, mintha én lettem volna az ő számára a megváltás abban a percben.

- A puskákért jött, ugye? - kérdezte, s még hozzá magyarul, miután jól összeölelgetett. - Már félre is tettem önnek, azonnal itt lesznek. Csak a prefektus úr engedélyét kell megszerezni, várjon kérem egy percet, azonnal megyek az öreghez.

Néhányan akartak még szólani hozzá, azokat megvetően félretolta, s eltűnt a párnázott ajtó mögött. Kis idő múlva újra kint volt. Vakarta a fejét, s hátrabökött az ujjával.

- Akar a vén tolvaj valamit, menjen be hozzá.

A rókapofájú kis regáti ezredes előbb megnézett jól, aztán megkérdezte:

- A puskákért jött?

- Azokért - feleltem.

- Hát azokat én nem adhatom még ki!

- Miért?

- Mert... khm... arról van szó, hogy maguk esetleg lövöldözni fognak velük... már nem reánk, mi nem félünk attól, hanem a bevonuló magyar csapatok miatt mi kötelesek vagyunk a fegyvereket mind összeszedni és elvinni, nehogy incidensek legyenek... mi arra nagyon kell ügyeljünk, tudja... hanem magának nagyon szép puskái vannak... khm... és én szívesen kiadnám őket, mert magam is vadász vagyok... csakhogy... hm... adjon nekem is egy puskát ajándékba!

Már az elején tudtam, hogy ki fog bűjni valahol a szeg a zsákból, amit majd meg lehet ragadni, s magamban két-három ezrest rá is szántam olajra, hogy csússzon a dolog. De hogy egy puska kelljen neki, arra nem számítottam. Minden puskámhoz ragaszkodtam, mindegyikhez fűződött valami kedves emlék, egyformán kedves volt valamennyi: melyiket adjam hát oda? Tétováztam.

Az ezredes várt egy pillanattal, aztán roppant előzékenyen megrázta a fejét.

- Na, de nem muszáj... csak úgy gondoltam... elvittem volna emlékebe... hogy legyen valami emlékem Erdélyből... de hát ha nem akarja, úgy a világért sem... ott vannak mind a csendőrpáncsnokságon, mindjárt rakják teherautóra, s viszik... hát nem muszáj, a világért sem...

Nem hiába éltem huszonkét évet ebben az országban, hamar felfogtam a helyzetet. Vagy csak egy vész el, vagy az összes.

- Rendben van - mondtam keserűen -, adok egy puskát. De én választom ki, hogy melyiket!

Kezet fogtunk, ő írt egy darab papírra néhány szót, s azt ideadta. Az ajtóban megállított. Komoly volt és ünnepélyes.

Na fene - gondoltam -, vajjon mi kell még neki?

- Adja úri becsületszavát, hogy nem fog lőni a bevonuló magyar csapatokra! Nagyon rendesen viselkednek, telefonálták nekem Szatmárból, és mi is kell ügyeljünk, hogy rendben menjen minden!

Nagyon ostobán nézhettem rá, mert megismételte:

- Adja becsületszavát!

Becsületszavamat adtam, hogy nem fogok kárt tenni a honvédekben, s a prefektus megnyugodva elbúcsúzott, és visszament az íróasztalához. Onnan szólott még egyszer utánam:

- A csendőrpáncsnokságon megkapja a puskákat. Aztán az enyémet küldje fel ide.

Alighogy kívül voltam az ajtón, megrohant a titkár.

- Na, mit akart a regáti?

- Először is egy puskát - mondtam neki -, másodszor pedig lelkemre kötötte, hogy nem szabad lőni magyart.

- Románt igen? - kérdezte a titkár, és nevetett.

- Úgy látszik, azt igen - feleltem, és nem nevettem vissza. A csendőrpáncsnokság udvarán halomszámra heverték a ládák, s mindenféle holmik. Két teherkocsit málháztak, az egyikre éppen akkor emeltek egy ruháskosár rézkilincset.

A prefektus cédulája alapján valóban megkaptam a puskákat. Egy őrmesternek kellett még adjak száz lejt, hogy legyen ideje kiállítani az írást, amit alá kellett írjak, hogy átvettem őket.

A vadőrrel elcipeltek a ládát a szekérig. Ott leültem, s gondol kozni kezdtem, hogy melyiktől váljak meg örökre. Mindegyiket -sajnáltam. Az egyik első vadászpuskám volt, amit első keresetem ból vettem, a másikkal lőttem első őzbakomat és szarvasbikámat, a harmadikkal céllövő versenyen vitézkedtem, a negyedik olyan jól hordott, hogy kár lett volna... az ötödik feleségem kedvenc puskája... a hatodik apámé... a hetediket szegény nagyapámtól örököltem.

Nagy fejtörés volt. Hosszú gondolkozás után elmondtam a vadőrnek is, hogy miről van szó. A jó ember nem is gondolkozott sokat, hanem egyből elkészítette a határozatot.

- Hát ez tiszta dolog - mondotta -, odaadjuk őkelmének a régi csőszpuskát!

Ez nem is jutott eddig eszembe. A régi csőszpuska! Ott volt az is a többi között, dróttal és spárgával össze vissza kötözve, ahogy azt néhány évvel ezelőtt a csősz visszaadta, mert már nem lehetett riasztani sem vele. Ennek az ócska mordálnak még éppen hogy puskaformája volt, de már kinyitni csak nagyon körülményesen lehetett, különböző spárgák és drótok megeresztésével, elsütni pedig éppen lehetetlen volt. Erre a puskára gondolt a vadőr.

- Nehéz dolog - ellenkeztem egy kicsit -, megharagszik a prefektus!

- Tessék csak rábízni! - legénykedett. - Majd eligazítom én!

A gondolat mindenesetre kellemes volt, nem kell megválni egyik puskámtól sem. Csak éppen aggodalmaim okoztak kis kellemetlenséget, de a vadőr nem hagyta megerősödni azokat.

- Jó lesz őkelmének az is! Tán csak nem adunk annak a tekergőnek egy ilyen fain puskát a mienkből! Még ez is igen jó neki.

Befogtuk a lovat, a puskás ládát elhelyeztük jól a szekérderékban, s még szénát vetettünk rá, hogy ne látszódjon. Csak éppen a csőszpuska maradt kéznél. Felültünk mi is, és elindultunk. A prefektus előtt meg akartam állni, de a vadőr nem engedte.

- Tessék csak tovább hajtani a sarokig. Én szimatolok egy kicsit.

Beódagott a megyeházra, de a puskát még nálam hagyta a szekéren. Jó hosszú ideig szimatolt, mert két óra volt már, mire előkerült.

- Jól van - mondotta -, most ment haza a prefektus úr ebédelni. Csak öt óraker tér vissza. Meghagyta a szolgának, hogy hoznak egy puskát, tegye be az irodába. Hol leszünk mi már ötkor!

Felkapta a puskát, s eltűnt vele. Egy-kettőre visszajött megint, s az arca egyetlen vigyorgás volt. - - Ez megvan. Ott áll a sarokban. Úgy fog az sietni este, hogy nem is lesz ideje megnézni jól. S reggel már megy a fenébe.

Felkaptam a gyeplőt, s tovazörögtünk onnan. Rázott a szekér a köves utcán, de a láda ott volt a széna alatt, s a ládában kedves puskáink. Úgy ültünk ott ketten a vadőrrel, hogy nem cseréltünk .-volna még a román királlyal sem.

A tisztviselő-lakások tájékán meg kellett álljunk egy percre, mert katonák zárták el keresztbe az utat. Ahogy ott álldogáltunk s vártuk, hogy a menet elhaladjon, az egyik bútorhalmaz mellett ismerős ábrázatot pillantottam meg. Lötyögő ruha... sovány madárfej... két gyulladt szem... hű, hiszen ez az én szigurancabeli jóbarátom! Ennek köszönni illik, ha már elmegy.

Leszálltam a szekérről s odamentem hozzá. Nagy rakás bútor közepén ténfergett, látszólag céltalanul és kissé magába roskadva. Megszólítottam:

- Ismer engem?

Rámnézett beteg szemeivel, aztán elbiggyesztette a száját:

- Nem emlékszem.

- Én vagyok az a- magyar, aki délután négytől hatig álltam az irodájában egy aláírás miatt. Akinek annyi kedveset mondott. Akit Budapestre küldött. Nem emlékszik?

Kicsit sápadtabb lett, de nem emlékezett. Rázta a fejét. Úgy látszik, sok magyar fiatalember álldogált már abban az irodában és hallgatta a főnök úr kisebbségi elméleteit, nem tudott emlékezni valamennyire.

- Hát hogy is van az a géppuskás kisebbségi kérdés? - incselkedtem vele tovább. - Bizonyára érdekelni fogja az itt maradt románokat...

Az ember rámnézett, sápadtan és elgyötörve, és megkérdezte halkan:

- Mit akar tőlem?

Egy lépéssel közelebb mentem hozzá, mire behúzta fejét a vállai közé.

- Ne bántson... - suttogta.

Ránéztem és mosolyogtam.

- Ne féljen - mondtam -, nem verem meg. Nem lenne sem-mi értelme. Az ilyen embert le kellene lőni, vagy bezárni az örültek házába. Hanem figyeljen ide, tisztelt úr. Én nem tudom, hogy maga hová készül, de azt ajánlom, hogy menjen jó messzire. Oda menjen, ahol nincsenek magyarok. Ott aztán csináljon, amit akar. De a magyarokat hagyja ezentúl békében. Mert nagyon sajnálnám, ha egy magyar lenne az, aki magát egyszer agyonüti.

Ezeket mondtam neki, aztán megmarkoltam egy kicsit elől a kabátját, s mert ennyivel mégis tartoztam magamnak, megráztam jól benne a lelket. Szegénynek rogyadoztak a térdei, s hebegni kezdett:

- Ne öljön meg... uram, ne öljön meg...

Elnevettem magam, s belelöktem egy karosszékbe, amelyik éppen a háta mögött állott.

- Ne féljen - mondtam nevetve.

Azzal visszamentem a szekérhez, felültem rá, s mert már szabad volt az út, elindítottam a lovat. A nyomorult sovány ember még akkor is ott ült a székben, ahogy odalöktem, s lógó fejjel csodálkozott utánam.

Döcögtünk a szekéren, és sokáig nem szóltunk egyetlen szót sem. Teherkocsik dübörögtek el mellettünk, és göthös, sovány lovak ágyúkat vontattak az útszélen. Már a désaknai erdő mellett haladtunk, mikor halkán elnevette magát a vadőr melletttem.

- Na, a prefektus úr vadászhat az idén! Megcsapkodtam a lovat, s vidáman cöklettünk hazafelé.

MENEKÜLTEK érkeztek hozzánk. Először egy család két apró gyermekkel, szekerekre való bútorral, és annyi reménységgel a most fakadó magyar tavasz elé, amennyit egy férfi meg egy aszszony lelke hordozni elbírt. A bútort beraktuk a csűrbe, a sokszínű reményt pedig csiszolgattuk hosszú beszéddel, hogy majd így lesz, majd úgy lesz... Boldogok voltak, hogy átjöttek a határon s bevárhatják nálunk a honvéd fegyvereken bevonuló rendet, pedig hivatalt hagytak el, s ha soványat is, de mégis kenyeret.

Aztán fiatalok jöttek, most serdült legények, kik nem akartak Románia katonái lenni. Úgy jöttek ezek a fiatalok, gyalog, kis batyúval a kezükben, de fürtösen és vígan csüngött bennük a reménység a fölénkhajló magyar haza gondolatán. Jókedvűek voltak, pedig igazán nem volt rá semmi okuk, hiszen hajléktalanok voltak és vagyontalanok, elhagytak családot és munkát, s csak éppen a ruha volt a testükön, batyuban egy rend változó és frissen mosott remény.

De a reményből nem hoztak változót. Amelyiké elrongyolódik ezen az őszön, az télen fázni fog.

Hozzánk gyűltek be a menekültek, ettek a konyhán és aludtak az istállóban, s mikor a szatmári bevonulást közvetítette a rádió, egyszerre sírtak és kacagtak, s ujjongva kiáltották ők is, hogy éljen a magyar hadsereg! Pedig csak mi voltunk még ott és senki más. De már piros-fehér-zöld zászlót varrtak asszonyaink a belső szobákban, már két fenyő hevert kidöntve a kertben, s várta, hogy díszkapuvá legyen, már olyan volt az ég kupolája mezőink fölött, mintha a magyar szentkorona csillogó árnyéka reávetődött volna messziről.

A fiatalok összegyűltek a lóistálló mögött, ahol senki sem láthatta őket, s a himnuszt tanulták.

Ti budapesti magyarok, s ti többiek, Alföldön és Dunántúl: tudjátok ti, mi az, a himnuszt énekelni? Halljátok templomban, iskolában, ünnepélyen, gyűlésen, mindig. Gyermekeitek az iskolában tanulják.

A mi fiataljaink nem hallották soha. Csak néha rádión, ha hozzájutottak, figyelték áhítattal és imádkozó szívvel a bűvös dallamot, melynek szavát csak elgondolni tudták, nem megérteni. Ha valaki mégis tudta s énekelte: bajt szerzett vele magának, családjának, falujának. Aki tudta is, magában tartotta. De élt a himnusz mégis! Tudták, hogy van, és tudták, hogy imádság.

Mikor már úgy érezték, hogy szilárdul lábuk alatt a föld, hogy a honvédek már nincsenek messze: szemérmesen, szinte szégyenkezve összegyűltek egy eldugott helyen, az istálló mögött, és tanulták énekelni. Én láttam őket a kerítés mögül. Úgy álltak ott körben a fiatalok, levett sapkával, imádkozó arccal, mint templomban, ha úrvacsorát oszt nekik a pap. S egy öreg magyar osztotta a szót: a himnusz szavait. Átvették tőle egyenként a szót és ették, mintha úrvacsorai szent kenyér lett volna, s itták reá a dallamot: részegítő borát mély magyar érzéseknek.

Lassan botorkált torkukban a szó s az ének, a szemük könnyes volt és az arcuk piros. Lábujjhegyen osontam el a kerítés mellől, és úgy éreztem magam, mintha fenn jártam volna az olajfák hegyén.

SZOMSZÉDOK jöttek. Zajtalanul, szomorúan hajtottak fel hozzánk a kocsik, s ők úgy ültek bennük összehúzodva, mintha fáztak volna, pedig szép melegen sütött fölöttünk a nap. Odaátról jöttek. Búcsúzni jöttek.

Bizony Isten, olyan volt ez, mint egy temetés. Ültünk a szobában és néztük egymást. Évtizedes, ó, nem is: évszázados barátság kemény ötvözete tartott bennünket össze.

Olyan volt igazán, mint egy temetés. Halkan beszélünk és közömbös dolgokról. De bent a szavak alján nagy mondatok küzdöttek, érzések viaskodtak. Bent a gondolatok mélyén újra megöleltük egymást és sírva megcsókoltuk egymást.

Szomszédok voltunk, s jóban, rosszban együtt. Évtizedeken át mi magunk, évszázadokon keresztül őseink. Szomszédok, barátok, egy örömben vigadók, egy bánatban sírók. Ha történt velünk valami, jó vagy rossz, átfutottunk és elmondtuk egymásnak. Megsegítettük s megvigasztaltuk egymást, ha kellett, s nehéz években biztatgattuk egymást, halvány remények gyertyalángja mellett, hogy egyszer még eljön a hajnal...

S a hajnal eljött: nekünk. Együtt vadásztunk, ha vadászatok ideje volt, másztuk a hegyeket és dicsérgettük vagy bosszantgattuk egymást. Vadászatok után bor mellett együtt örvendtünk annak, hogy ha nehezen is, de mégis lehet élni. S együtt hajtottuk le gondteltlen fejünket, ha nehéz idők jöttek, zaklatás, rossz termés, új adó. Ha kidőlt valaki közülünk, együtt temettük el, s ha született helyette más, baráti körünk új polgárának szeméből együtt kutattuk bízó kedvel a távoli jövődőt.

Ó, drága szomszédok! Csak ültünk egymás mellett szótlánul s arra gondoltunk, hogy újra tél lesz, sötét és hideg, és nem járhatunk egymáshoz vidám vadászatra többé, vidítani és vigasztalni egymást, hogy bírni lehessen az életet akkor is, ha nehéz. Nem szaladunk át egymáshoz többé örömben, bánatban.

Drága jó szomszédok... El fog jönni a tél, s erdőinkben üresen marad a helyetek. Üresen marad asztalunk mellett is, megtöltjük borral a poharatokat, s nem issza ki senki. A mi helyünk is üresen marad odaát nálatok. Pajkos szóval nem csipkedjük egymást, nehéz gondban nem segítjük egymást, hogyan is lehet végiggondolni ezt...

Itt voltak a szomszédaink, rátették lábukat erre a földre, amelyik már magyar, beszívtak egy kicsit ebből a levegőből, hogy érezzenek valamit mégis a szabadságból... aztán indultak vissza. Elbúcsúztunk. Talán sokáig nem jöhetnek felénk, talán sokáig nem mehetünk feljük. Tudtuk, hogy súlyos, nagy idők várnak reájuk odahaza, s ők tudták, hogy mámoros nagy öröm vár itthon reánk. Elbúcsúztunk. Nem estek nagy szavak, könnyű kis mondatok csupán, sorssal és önmagunkkal gúnyolódók, de éreztük valamennyien, hogy nagy és komoly pillanat, és rettenetes súlyos pillanat ez, olyan éppen, mint egy temetés.

Még megszorítottuk egymás kezét. A kezek, melyek annyiszor kulcsolódtak össze rosszban és jóban, még utoljára megmarkolták egymást. Aztán kocsira ültek és a kocsi elindult. Döcögött, döcögött, a kertből még visszaintegettek, aztán meggörnyedt szomorú alakjukat elnyelte az idő.

Ma már, úgy tűnik, messze vannak. Emlékké mélyült kedves alakjuk, emlékké mélyültek a vadászatok, a vacsorák. Emlékké mélyültek találkozásaink, melyek olyanok voltak a huszonkétéves fekete éjszakában, mint barátságos, kicsi gyertyalángok, melyek életet jelentettek a sötétségben. Ma már messze vannak. A föld barázdás arcán csak annyi, mint eddig: néhány lépés, egy lószuszszanás. De rideg hivatali szobák szekrényeiben mérhetetlen távolság dermed közöttünk, alig felismerhető, alig átlátható, s kezünk ha egymás felé indul tapogatódzva: szúrós drótsövényhez ütődik és véres lesz, és fáj, amikor visszahúzzuk...

MEGJÖTTEK az első átvonuló román katonák. Tépettek voltak, rongyosak, fáradtak. Délre megpihentek a réten, aztán továbbmentek.

A falu nézte őket. Kíváncsian és félelemmel telve, ahogy szelíd falusi ember nézheti a katonát, akinél fegyver van, akinek minden szabad, aki jön és megy, és nem tartozik senkinek számadással.

A nagy elvonulás első hírnökei voltak. Estére már jöttek mások, azok letelepedtek a falu alatt, s közeli házak kerítéseiből hatalmas tüzeket gyújtogattak. Leszedték a kertekből a kukoricát, ami sarjút a réten találtak, azt lovaiknak adták, s úgy viselkedtek egészen, mintha

övék lett volna a falu.

Reggel, mikor tovább indultak, néhány román panaszkodni ment a tisztekhez s a parancsnokot kereste. Egy százados durván leszidta őket, s azzal is maradtak, mert a parancsnok már akkor bent ült a gépkocsiban, s onnan legyintett egyet mérgesen feléjük.

A menet megindult, senki sem törődött a panaszkodókkal. Egyik a kerítését siratta, másik a kukoricáját, harmadiktól elvittek egy boglya szénát. Ott álltak az út szélén s nézték az elvonuló katonákat. Aztán az egyik nagyot és jelentőséggel valót köpött.

- Na, a mieink!

Csak ennyit mondott és egyik sem szólt rá semmit. Álltak csendesen és szürkén az út mellett, míg elment minden katona és minden társzékér, még azután is álltak ott egy kicsit, s néztek utánuk. Aztán amelyik előbb szólt, újra mondta:

- Bizony, a mi testvéreink! Jó testvérek. Sóhajtgattak, vakarták a fejüket, s csendesen szétozoltak, ki-ki a maga otthonába. Mert estére újra lesznek itt katonák, s jó lesz eldugni minden eldughatót előre. Bizony, úgy látszik, a katona csak katona marad mindig, mindenütt.

Aznap szüntelenül dübörögtek a társzékerek, és vonultak el a katonák át a falun. Lárma verte fel a csendet, s az útszéli házak nyitott ablakain por húzódott be. De estére csend lett. Csak kívül a falun égtek szelíd tábortüzek. Olyan volt az éjszaka, mint mindig. Szelíd és magányos, hűvösszagú és békességet rejtő.

FELVERTEK álmomból. Alig szürkült még, olyan fiatal volt a hajnal. Izgatott hang dörömbölt az ajtón.

- Tessék fölkelni! Viszik a lovakat!

Ruhát, csizmát pillanatok alatt kaptam magamra. Zsebrevágtam a revolvert, s már kint is voltam. Sűrű, nehéz köd ült a ház körül, alig látszottak benne a kerti fák s a major épületei.

A lóistálló előtt egy csapat katona állt. A két igásszékérbe éppen fogták be a lovaimat.

- Mi ez itten? - förmedtem mérgesen rájuk.

Egy káplár tetőtől-talpig végigmért előbb, s csak aztán felelt. - Hogy mi? Szekér kell és ló. Ez a parancs!

- Kinek a parancsa?

- Az ezredes úré!

- Hadd lássam az írást!

A katonák azonban már elkészültek a befogással, s felugráltak a szekérre. A káplár rájuk ordított.

- Indulni!

Rávtak a lovaimra, s vágásban dübörögtek el velük a majorudvarból. Ugyanakkor újabb katonák bukkantak elő a ködből, futólépésben és kiabálva.

- Allj! Megállni! Állj!

Kezükben lövésre készen tartott puskával értek hozzánk. A káplár ordított nekik valamit, azok visszaordítottak. A cselédek falfehéren álltak az istálló ajtajában.

- Minden lovat, marhát azonnal kihajtani az erdőre! - rendelkeztem a megrémült ispánnak, de már késő volt. Egy ferdeképű őrmester kivált a lármázó katonák közül és hozzám lépett.

- Ló kell!

- Ott vannak - mutattam a ködre, mely már elnyelte a szekereimet.

- Van még több is! - förmedt rám megint, azzal indult az istálló felé.

Elkaptam a ferdeképűt.

- Megállj, ember, az arra valókat elvitték már!

- Majd meglátom én, hogy mi arra való - rántotta ki a kabátját mérgesen a kezemből - s ha ellenkezel, lelőlek!

Nyomaték kedvéért pisztolytáskájára csapott.

- Ellenkezzen veled a hóhér... - dünnyögtem neki, de bölcsen, magyarul, amiből persze egy szót sem értett. Románul azonban egyebet is fűztem hozzá, mert időt akartam nyerni, hogy a hátsó ajtón kiengedhessék azalatt a lovakat.

- Aztán mire kell a ló? - kérdeztem. - Nyereg alá? Szekérbe? Vontatni? Az őrmester egy pillanatra megállt és tanácstalanul nézett rám ferde képivel.

- Meglátjuk majd - mondotta végre -, mire lehet használni őket.

Ebben a pillanatban azonban előrdította magát egy katona, s lekapta válláról a fegyverét.

- Viszik őket! Viszik őket! Állj! Állj!

A hátsó ajtón ugyanis már eregették őket, de a köd nem volt elég sűrű, valamit meglátott

belőle. Az őrmester előrántotta revolverét, s berohant az istállóba, a katonák pedig a hátsó ajtó felé futottak, ahol éppen akkor lépett ki egy csikóval a lovászgyerek.

- Állj meg! Állj meg!

A gyerek megijedt, elengedte a csikót, s az futni kezdett a nagy kiabálásra. Néhány csikó már kinn volt, azok is megvadultak, s elrohantak a legelő felé. A katonák utánuk, üvöltve és szitkozódva, akár az indiánok. Magam is utánuk indultam, kíváncsian, ami nagy hiba volt. Megfeledkeztem ugyanis az őrmesterről meg a többi lóról.

Alig haladtam a ködben néhány száz métert a futó katonák nyomán, mikor lenről újabb ordítózás riasztott meg. A lárma lenről jött, a ház vagy az istállók felől, a ködben nem lehetett pontosan megállapítani. Nosza, rohantam vissza megint. Visszaérkezve a majorba, még láthattam hat ökör körvonalát eltűnni a ködben, s a mögöttük futkosó és ordító katonákat. Az öreg béres sírva állt az istálló előtt.

- Elvitték instálom a hat szép ökrünket s kettőt a kancákból...

- Hát a többi ökör? - ordítottam feléje futás közben.

- Elhajtotta Laci az erdőbe őket! Éppen készültem ezekkel is...

- Lassúak vagytok, mint a bivalyok - mérgelődtem magamban, s néhány cifra káromkodás kíséretében futottam tovább a katonák s az ökrök után.

A falu közepén értem utol őket. Közben a bírót is elcsíptem, s vittem magammal, hogy hivatalos személy is legyen a közelben. Az utca tele volt katonával, s elöl ott vezette őket a hatökör, az ökrök mögött pedig egy főhadnagy kötőfékkal a kezében, s a kötőfék végén Elíz, a szép fekete kanca. Hijj, az anyád ne sirasson!

Futottam utána, rángatva magam után a bírót, ki az ijedségtől akkora volt csak, mint egy sovány sündisznó.

- Mi ez, főhadnagy úr? Hová viszi a lovamat, meg az ökreimet?

A főhadnagy rámnézett, azután megállt. Sötétképű, csúnya, sovány ember volt. Sovány persze, mi is lehetett volna egyéb. Kövér ember ilyen nem teszen. Szúrósan megnézett, aztán rámripakodott.

- Mit akarsz?!

- A lovaimat s az ökreimet - mondtam neki.

A zsebéhez kapott s kirántott nagy mérgesen egy köteg papírt.

- Nesze, adok bont, nesze!

De már ceruzát nem vett elő, hanem újra rámnézett haragosan és visszagyúrte papirosait a zsebébe. Összehúzta a szemét, hogy a gonoszság éppen csak egy kis résen sugározhatott elő, de annál alaposabban, kinyújtotta a nyakát, s úgy nézett rám, mintha azon gondolkozott volna, hogy villával egyen meg, vagy kanállal.

- Mi kell neked? - sziszegte. - Mi kell neked?

- A lovak s az ökrök - ismételtem konokul.

A főhadnagy elordította magát:

- Úgy?! Nem szégyelled magad? Nem elég, amit otthagytunk neked?! Disznó! Magyar! Disznó! Takarodj haza és fogd be a szád!

Magam is mérges voltam, s ki akartam venni a kötőféket a kezeiből. Léptem egyet feléje, s közben ezt mondtam:

- Rablók vagytok ti, vagy katonák?

Egy dühös mozdulattal az oldalához kapott, s a következő pillanatban egy revolver fekete csövével nézhettem farkas szemet. Es ordított.

- Meg akarsz támadni?! Mi?! Akarod, hogy lelőjelek?! Disznó, piszkos magyarja...

És elkezdett szidni. Nem is szidás volt már, hanem mocskos és trágár szavak tömege, amit habzó szájjal rázmúdítt. Mint éles szíjostor csapkodta véresre az arcomat a sok ocsmány sértés, és a revolver fekete csöve a mellemnek szegezve.

Akkor már az én kezem is zsebemben volt, s a hideg acélt markolta, és egy kurta, de pontos kis cső a szöveten keresztül a főhadnagyot nézte. Ujjam a ravaszon s az ujjam reszketett.

Az utca tele volt katonával, s a katonák mind minket néztek. És nekem családom volt odafönt a dombon, s ez egy pillanatra az eszembe jutott.

Ekkor mondtott valamit a bíró. S a következő pillanatban feléje fordult a főhadnagy, s kilendülő ökle úgy vágta arcon a kis ijedt embert, hogy befordult nyögve az árokba.

Aztán újra felém fordult és rámordított:

- Akarsz még valamit?!

- Nem, semmit - mondtam, s abban a pillanatban olyan nyugodt voltam, mint még talán

soha. Kihúztam magamat nagyon egyenesre, s hátat fordítottam neki. Komoly arccal és halálos nyu- godtsággal indultam haza, s a katonák szó nélkül nyitottak nekem utat.

Így volt ez, szóról-szóra így. S ha akkor ütött volna az öklöm, csontot tört volna az ütés, és ha kiveszem kezemet a zsebemből, halál és vér lett volna az utcán, az biztos. De nem tettem semmit. S az úton hajtották tovább az ökröket, s a főhadnagy vezette kötőféken Elízt, a fekete kancát.

Rendezett sorokban gyalogos menetoszlop jött szembe. Kis kövér őrnagy döcögött mellette, s én ahhoz mentem. Ugyanakkor három katona vágtatott el mellettünk lóháton, s ráismertem három tenyészkancaóra.

- Őrnagy úr, itt viszik éppen a lovaimat. Rabolták őket. Ökröt is raboltak!

Az őrnagy jóindulatú kerek arcán sajnálkozó mosoly futott keresztül.

- Sajnálom, uram, de nem tartozik reám. Más csapattest. Igazán nagyon sajnálom, uram, hogy kellemetlenségei vannak...

Sajnáljon téged is az eleven ördög - gondoltam magamban -, de nem tehettem mást, mentem haza. Szép lassan ballagtam felfelé a dombon, raktároztam magamban a bosszúságot, mint aki már végire ért a bajnak.

Hát ahogy felérek, a ház földszintjén feltörve az ajtó, s mindenütt katona. Szerencsére a feltört ajtó csak egy raktárszobát védett s onnan nem juthattak tovább a fosztogatók.

- Kifelé innen! Ez nem istálló! - ripakodtam rájuk gorombán, s a hatás nem maradt el. Iszkoltak a pribékek s hamarosan eltűntek a ködben. De az istállónál javában dühöngött még a háború. Ott állt az ajtóban a feleségem, mint egy kis dühös kínai kakas, és pattogott a katonákra, persze magyarul, amiből azok egy szót sem értettek. Vele szemben egy őrmester állt, lövésre készen tartott puskával, s a feleségem azt szidta éppen.

- Na, lőjön már! Lőjön le! Nagy hős! Rabló, gazember! Szégyelje magát inkább és takarodjon innen!

Hamar ott teremtem. A háború oka feleségem hátilova volt s egy hároméves méncsikó, melyek még mindig az istállóban voltak. A katonák vinni akarták őket, feleségem pedig nem engedte.

- Rablók, bestiák, disznók! - kedveskedett nekik vörösre gyúlva, mikor odaértem.

Hamar átláttam a helyzetet, és most már okosabb voltam, mint az elején. Szerencsére volt a zsebemben pénz, s odanyújtottam az őrmesternek két darab százast. Az őrmester megnézte, zsebredugta, morgott valamit, aztán intett a katonáknak és elment.

- Na, most elpucolni azt a két lovat!

De alig kezdett neki a kocsis a két ló eltakarításának, újabb csorda ömlött elő a ködből. Egyikük kirántotta a kötőféket a kocsis kezéből. Gyorsan száz lejt adtam neki, s a kötőfék újra a kocsisnál volt.

- Most aztán szaladj!

A másik ló újra száz lejbe került, de vitte azt is a gyerek. Néhány pillanat múlva a major felett újra ordítózás támadt. Egy újabb banda hozta vissza a kocsist, meg a lovakat. Két százas megint.

Alig szabadult meg ez a két ló, újabb katonák jöttek. Feltúrták az istállókat, s megtalálták a két ólba zárt disznót. Azok már ötszáz lejembe kerültek. De azonnal mentek is hazulról egy elhagyott szőlőpincébe.

Végre minden istálló üres volt, s én nyugodtan leülhettem a ház előtti padra s pipára gyújthattam. A katonák még özönlöttek egyre, vad csoportokban ordítózva, akárha rablók lettek volna, s azok is voltak éppen. Hol innen, hol onnan bújtak elő a ködből, igazi gonosztevő-arcok, vad, sötét, elszánt tekintetek, s mindig futottak és kiabáltak.

Az istállókkal már nem törődtünk, mert nem volt mit ügyelni bennük. A házba pedig nem mertek bemenni, mert ott voltunk mind az ajtó előtt, sötét, néma csoportban, mi háziak s a menekült magyarok, meg a cselédek. S bent a szobában tizenkét vadászpuska.

Három óra hosszat tartott pontosan ez a hajnali ismerkedés a román hadsereggel. Három óra hosszat egyre jöttek ordítózva és fegyvert szegezve mindenkire, beözönlöttek az istállókba, a cselédházakba, betörték egy-két lezárt ajtót, veszekedtek, ordítottak, gorombák voltak és pimaszok, három hosszú órán keresztül.

Akkor kettévált fölöttünk a köd, kisütött a nap, s a katonák eltűntek. Szép, meleg, ragyogó idő volt. S mi ott álltunk a zuhogó napfényben, fáradtan, piszkosan, színültig telve bosszúsággal. Tizenkét ökor, tizenegy ló, néhány pokróc, kantár, lánc és nyereg, függönyök, ágytakarók, házi apróságok és a gyermekek hintája. Ez volt a veszteség. Sebesült a tehenész,

kit puskatussal leütöttek.

De utána ragyogó idő jött az istállókra. Gondolkoztam ezen és rájöttem, hogy tulajdonképpen nem csupán velem történt ez így: egész Erdéllyel így volt. Rátörtek egy ködös hajnalon és három hosszú, nehéz órán át - huszonnégy éven át - dúlták, rabolták, fosztogatták. Fegyvert szegeztek neki és leköpték. Ocsmány szavakkal gyalázták és pusztulással fenyegették. Három nehéz, ködös órán keresztül.

S akkor hirtelen kettévált a köd. Fényes pászmákban ömlött a nap, világos volt és tiszta a levegő, s a rablók eltűntek, mintha elnyelte volna őket a sötétség.

S mi ott álltunk üres istállók mellett, dúltan, fáradtan és kirablottan. De szétnéztünk a ragyogó tiszta napsütésben és egymásra neveltünk. Neveltünk, mert mégis megúsztuk valahogyan, életben maradtunk, s a házban bent még megmaradt sok érték, a pincében két disznó, s az erdőbe rejtve néhány ló és tehén...

Szép volt az idő, hosszú őszt ígért. Derült időt szántáshoz, vetéshez, hogy elkezdhessük az életet újból.

Így volt, bizony így. Mesélni fogjuk még sokszor gyermekeinknek, hogy ha felnőnek, tudják. Mert jó emlékezni arra, amin keresztülmentünk. Az ilyen emlékezésben erő van mindig, és bizonyoságtéves csüggedések ellen. S van benne bölcs tudása annak, ami emberi megpróbáltatások fölött magasan lebeg, és méltóságos tisztán. Isteni igazságnak. Mely abban áll, hogy élünk. Mégis élünk. És süt reánk a nap. És hosszú ősz lesz, hogy vetés nélkül azért ne maradjunk.

VASÁRNAP volt, amikor kirabolták. Harangszó érkezett a nappal együtt, és megjött a pap, istentiszteletre.

Falunkban nincsen magyar templom. De átjár hozzánk Pujonból a pap jó és rossz időben, s ilyenkor megtelik az ebédlőszoba magyarokkal, kik az Istenhez jönnek.

Azon a vasárnapon is ott gyűltünk össze. Törődött cselédek, falubeli magyarok, menekültek. És mi, a család. A falról ősök néztek le komoly arccal. Átélt ijedelem s a közeledő öröm közt álltunk feleúton. Egyszerre volt a lelkünkben bosszúság és jókedv, harag és szeretet, keserűség és öröm. Isten tudott akkor csak olvasni bennünk, s ő megtette bizonyára.

Imádkoztunk és énekeltünk, hallgattuk a papot, ahogy Istenről beszélt, s az ablakon behallatszott az autó tülök, gépkocsidübörgés, ahogy katonák meneteltek az úton.

Éppen a Miatyánkba hasított bele egy trombitaszó. Azóta sokszor jutott az eszembe, s láttam újra meg újra, ahogy ott álltunk, összekulcsolt kezekkel, de felemelt fejjel és egyenes derékkal, komolyan és félelem nélkül, és fülünkben összetalálkozott zsoldár és trombitaszó. Az ősök néztek a falakról és meg lehettek elégedve velünk.

Zsoldár és trombitaszó: ez kíséri az ember útját végig a világon, és mindig a trombitaszó a hangosabb. De mélyebbről jön a zsoldár és erősebb; még akkor is, ha nem hallatszik kívül a falakon. Mert a trombitát egy torok fújja, a többi csak engedelmeskedik neki vakon, de a zsoldárt, ha halkan is: százezrek éneklék. S kezük fegyvertelen és békességre kulcsolódott. Homlokuk emelt és tiszta, és munkának gondjai lakoznak mögötte, mely lassan és biztosan megtermi a jövőt.

Bennünk is békességet termelt akkor az istentisztelet. Harag és bosszúság elszállt a kedvünkről, igyekeztünk elfeledni a hajnalt, mely már messze volt, s csupán az üres istálló gondoltak még reá. Vittünk ki ételt az embereknek, kik az erdőn ügyelték az elbújtatott marhát. Fát gyűjtöttünk nekik, hogy tüzet tehessenek maguknak éjszakára, ha hideg talál lenni. Tehén, ló, juh, disznó békességgel legelt egy csomóban a széles tisztáson, s úgy álltak körülöttünk a fák, mintha biztattak volna: ne féljete, megvédjük mi őket.

Estére kiosztottuk a vadászpuskákat. Én kint vetettem ágyat magamnak a verandán, ott dőltem le csizmástól, ruhástól, kezem ügyében fokos és serétes puska. Vártuk az újabb támadást. Most már nem a jószágról volt szó. Magunkról. Az otthonunkról. Mindenről.

Nem tudtam aludni. Többször kimentem az udvarra, hűvös, csillagos, szép éjszaka volt. A ház körül árnyak mozdultak néha: az örök váltogatták egymást. Virrasztottunk. Lent az úton szünet nélkül dübörögtek a teherkocsik, s katonák meneteltek. A faluban egy-egy kutya ugatott mérgesen, és néha beledördült az éjszakába egy lövés.

Így telt el az éj, és nem történt semmi.

A HONVÉDEK akkor már Désen voltak. És jött délben a megnyugtató hír, hogy már csak egyetlen ezred román katona van köztünk. De az itt tölti még az éjszakát, éppen a falunkban.

Délután három óra tájban pöfögő motorkerékpáron szállásosnáló hadnagy érkezett. Megnézte a két vendégszobát, s jónak találta őket. Rövid időre rá megérkezett az ezred. Rosior ezred volt, s egyszerre megtelt lóval a falu. A gabonás és a csűr közötti téren szekértábor támadt. Pompás szekerek voltak, moldovai parasztszekerek, megcsodálhatta nálunk a kovács, kerekes. Kerekük egyetlen hajlított fából készült, nem falfa-darabokból, mint a mieink, s olyan vasalás ült rajtuk, hogy nem győztük dicsérni. Cifrán kifestett, szép nagy szekerek voltak.

Addig ólálkodtam körülöttük, míg elcsíptem egy jó kövér őrmestert egymagában. Mondottam már többször, hogy a kövérekhez több bizalmam van.

- Vennék egy ilyen szekeret - kacsintottam feléje barátságosan -, néhány ezer lejt nem sajnálnék érte.

Az őrmester reám mosolyodott, aztán megvakarta a fejét.

- Bajos, hm, nagyon bajos. Ha lehetne úgy, hogy a katonák ne lássák... de úgy nem lehet...

- Kár - búsultam ezen a tényen -, jól fogott volna nekem egy ilyen szekér, emlékül is.

Már indultam odébb, mikor a kövér őrmester visszahívott.

- Ha lenne egy másik szekered, amit helyette adnál... akármilyen rossz is...

- Bizony nincs semmiféle. Elvitték mind az előttek járók.

Néztük egymást, szomorúan, én meg az őrmester, s egyformán bosszankodtunk mind a ketten, hogy ezen kellett a vásár megakadjon. Mais sajnálom, mert olyan szekerem most már soha sem lesz többet.

Estefelé autón jöttek fel a beszállásolt tisztok. Ketten voltak csak. Az ezredes, meg a segédtszjtje. Úriembereknek látszottak már az első perctől fogva. Regáti bojár-családokból való mind a kettő, beszéltek franciául, németül, sőt a segédtszjt megjárta Angliát is. Meghívtuk őket vacsorára, s beszélünk hosszasan vadászatról, könyvekről s emberekről, akiket ismertünk valamenynyien. Voltak közös ismerőseink a magyarok között is, kastélyok urai, s ez a beszélgetés lassan megnyugtatott. Ezekkel már nem lesz semmi baj. Rendes ezred, előkelő ezred.

Este fehérszázalós gépkocsi érkezett. Hatalmas termetű román őrnagy szállt ki belőle, fehér karszalaggal. Udvariasan bemutatkozott. Micu Konstantin, vezérkari őrnagy, összekötő tiszt a román és magyar csapatok között. Érdeklődni jött, hogy nincs-e valami panaszunk az átvonuló katonaság ellen.

Hát volt panaszunk. Elmondtuk a rablást. Az őrnagy elképedve hallgatta. Néhányszor összecsapta a kezét, néhányszor a hajába markolt és többször belenyögött.

- Hihetetlen! Lehetetlen!

Végül roppant ünnepélyesen felállt.

- Higgyék el nekem, becsületszavamra mondom, ez az első panasz, amit hallok. Az első panasz, becsületszavamra, Szatmártól idáig. De tessék csak rábízni. En garantálom, hogy azok a lovak és azok az ökrök két napon belül itt vannak. Es a főhadnagy elveszti a rangját. Becsületszavamra mondom. Én a nagyvezérkart képviselem itten. A nagyvezérkart! - itt felemelte énekelve a hangját, regáti módra, s a kezével kaparászó mozdulatokat végzett felfelé - Becsületszavamra! Ez az első panasz! Szégyellem magam, hogy ilyent kellett halljak a román hadseregről. Becsületszavamra!

Csupa méltatlankodás volt a nagy barna, kövér ember. Jegyzőkönyvet vett föl a panaszról, még azt is felírta, hogy hány százalékot osztottam ki a többi állat megmentése végett, s közben egyre rázta a fejét, nyögött, sóhajtott és emlegette a becsületszavát. Aztán elment, s megígérte, hogy másnap visszajön. Éppen készült a gépbe beszállni, mikor egy condrás román paraszt megszólította.

- Nekem is volna panaszom, domnule! - Na - horkant föl az őrnagy -, micsoda?

- Vett tőlem tegnap a tüzérezred, amelyik átment itten, hatszáz lejért egy mázsa zabot, és mikor fizetésre került a sor, csak négyszázat kaptam, mert azt mondták, úgy van maximálva. Hát igazság ez? Becsület ez? Négyszáz lejért nem adtam volna, inkább vigyék erővel!

- Te hatszázat kértél, s azt megígérték, mi? - mordult az őrnagy a beszédzuhatagba.

- Meg hát! S a végén adtak négyszázat s rámkiabáltak, hogy enynyi az ára! Hát rend ez? Becsület ez? Törvény ez? Tolvajok törvénye! Az őrnagy kihúzta kövér termetét s szigorúan dörrent az emberre.

- Az a tüzérezred tíz kilométerre van innen. Ma este odamegyek, s holnap délelőtt tíz órakor itt leszek újra és hozom a pénzedet. Megértetted? Becsületszavamra.

Azzal beült a gépbe, becsapta az ajtót, s a fehérlobogós kis kék gépkocsi lerobogott a

kerten.

Az ember morgott még valamit, becsületszóról és tolvajságról, nekem meg az az érzésem volt, hogy ha nem lettünk volna mindnyájan jelen ennél a találkozásnál, a paraszt más feleletet kaphatott volna.

Azon az estén nyugodt szívvel feküdtünk le. Most már nem érhet semmi baj. Előkelő ezred van nálunk, s a tisztjei úriemberek. Franciául, németül, angolul beszélnek. Semmi sem volt meglepőbb tehát, mint a hajnali zörgetés, mely felriasztott.

- Tessék felkelni gyorsan, mert feltörték a gabonást!

Hijj, a keservit! Ez hiányzott éppen. Kaptam magamra ruhát, csizmát, ahogy lehetett, s igyekeztem ki. Szomorú látvány volt a csűr meg a gabonás. Ajtóik fel törve, s bent pokoli rendetlenség. A csűr, melyben a menekült család bútorai voltak, tatárdúlás nyomait mutatta. Felbontott ládák, kihúzgált fiókok, elszórt fehérnemű, törött edény és messzire a térség csupa papiros, amibe a holmik csomagolva voltak.

Az ezred már akkor útban volt. Befogtam gyorsan s utánuk eredtem. Két kilométerre a falutól értem el őket. Az ezredes, akit alig sikerült megtalálnom, kételkedve fogadta a jelentésemet. Kurtán kérdezgetett és szemmel láthatólag bosszús volt, amiért ilyesmivel zavarom. A múlt esti úriember mintha elpárolgott volna az éjszaka folyamán. Sem németül, sem franciául nem tudott, s a segédtiszt úgy méregetett éppen, mint valami alkalmatlan rovat.

Azért megígérték, hogy végigkutatják a szekereket és az eredményt megízenik Micu Konstantinnal.

Hazadöcögtem. Otthon ezalatt már elkészítették a hiányzó dolgok jegyzékét. A menekült családot érte a legnagyobb kár. Szőnyegek, ágyneműk, ruhák, konyhaedények, asztalnemű és rengeteg élelmiszer hiányzott. Értéke meghaladta a kétszázezer lejt. Még egy gyermekbiciklit is elvittek a fosztogatók. A gabonásból zabot és árpát vittek. Szerencse, hogy előkelő ezred volt, különben még fel is gyújtották volna az épületeket, vélte az ispán.

De tíz órára pontosan megjött a fehérzászlós autó. Micu barátom még ki sem szállt jóformán, s már kiabálni kezdte:

- Megkaptam a lovakat, megkaptam az ökröket, holnapra itt lesznek mind! Becsületszavamra! Ha én egyszer azt mondom, hogy megkerítem, akkor megkerítem!

Tudott a gabonás feltöréséről is, és megvigasztalt, hogy folyik a kutatás. Felvittem a becsületes őrnagyot a verandára, szilvóriumot adtam neki. Megbecsültem nagyon, mert tudtam, hogy ő az utolsó román tiszt, akit látok. Kövéren és ünnepélyesen ült ott szemben velem, mint egy Buddha- szobor.

- Látod? - énekelte, mintha színpadon lett volna. - Egy ló sem hiányzik, egy ökör sem hiányzik. Becsületszavamra. Még a tisztet is megtaláltam, akiről beszéltél. Őrmester volt csak, nem főhadnagy. Mindjárt gondoltam. A mi tisztjeink nem tesznek ilyesmit, persze, hogy nem. Egy buta őrmester volt.

Nem akartam Konstantin barátom kedvét rontani, s így nem vitatkoztam vele. Mert vagy valóban utánajárt a dolognak s akkor tudja, éppen úgy, mint én, hogy főhadnagy volt, csak restelli bevallani. Uagy csak a szája jár, és akkor úgyis mindegy.

A harmadik pohár szilvórium után benyúlt a zsebébe, s előhúzta a pénztárcáját. Ezeröttszáz lejt számolt le elém az asztalra.

- Itt a pénz - mondotta ünnepélyesen -, amit a katonáknak adtál. Ennyi volt?

- Ennyi - mondtam. Büszkén nézett reám.

- A román hadseregben nem tűrjük az ilyesmit. Nyugodt lehetsz, már a hadbírótság előtt vannak. Mind az egész. A hadbírótság előtt. A lovak pedig holnapra itt lesznek. S amit a gabonásból elloptak, az is. Mert ilyesmi nálunk nem fordulhat elő. Becsületszavamra.

Azzal kiitta a poharát és elbúcsúzott. Arca sugárzott a megelégedéstől és az öntudattól. Barátságosan kezét szorítottunk. Szinte sajnáltam elengedni ezt a derék embert.

Az autó mellett ott lézengett a tegnapi román. Mikor az őrnagy meglátta, magához intette.

- Itt a pénzed - s tenyerébe számolt kétszáz lejt. A paraszt nézte, nézte a pénzt s úgy tartotta a tenyerén, mint valami csudát. Akkorát csóválta a fején; hogy szinte leesett róla a kalap.

- Na, ezt se hittem volna - mondotta őszintén.

- Mit, te? - nézett rá megütközve Micu Konstantin. - Hát nem megmondtam neked, hogy ma elhozom a pénzt? Nem becsületszavamot adtam?

- Jó, jó - mondta csendesén a paraszt -, hallottunk mi ilyen beszédet eleget huszonkét

éven át, mégis mindig hazugság lett belőle.

Az őrnagy szinte hátrarettent ettől a beszédétől.

- Miket mondasz te itt? Hát mi vagy te? Román vagy?

A paraszt ránézett, éppen az őrnagy szemébe.

- Román vagyok, igen. Mégis azt mondom: huszonkét éven át loptatok és hazudtatok, miért hittem volna éppen neked? Te vagy az első becsületes ember ebben a ruhában, akit huszonkét év óta láttam. Isten éltesen és Isten segítsen, domnule őrnagy, mert te becsületes ember vagy! Az első becsületes ember!

Még a kalapját is levette a szegény román ember, annyira oda volt a tisztelettől. Az őrnagy nézte, nézte, kerekre nyílt szemekkel, megütdött arccal. Aztán keresztet vetett magára, s beugrott a gépkocsiba. A motor felnyögött, s az utolsó román autó, s az utolsó román tiszt elhagyta a falut.

A történelmi hűség s az igazság kedvéért meg kell jegyeznem, hogy az ellopott állatok egy része valóban visszakerült. Csupán hat ökör és két ló tűnt el véglegesen. Meg a gabonásból ellopott holmi. Aznap még jött ugyan egy küldönc, hogy az ezredes megtartotta a kutatást, és nem talált semmit, csak egy télikabátot, meg egy üres pálinkásüveget. De azt is izente, hogy kutatni fog még. Több hír aztán nem jött tőle semmi. A sorompó lehullt.

SIETNI kellett a díszkapuval. Lovas legény jelentette, hogy a honvédek már a szomszéd falunál vannak, s délre megjönnek hozzánk.

Néhány perc múlva már nem is emlékeztünk semmire, ami aznap történt. Ácsoltunk, szegeztünk, díszítettünk. Előkerültek a titkon varrt lobogók, színeiket mámorosan itta a lelkünk, s mintha részegek lettünk volna, olyan volt éppen. Néhány perc múlva már olyan távoli volt az egész, a román katonák, a rablás, az aggodalom. Honvédeket vártunk! Tudtuk, hogy ott vannak már a hegyen túl, s ez volt a legnagyobb érzés, amit valaha éreztünk.

Te szegény magyar testvérem, valahol Budapesten, vagy az Alföldön, vagy távol Dunántúl: sajnállak, mert te nem ismerheted ezt az érzést. Nem tudhatod, mi az: honvédeket várni. Sajnállak, mert te nem éltél rabságban huszonkét évet, nem szenvedtél megaláztatást, nem túrtél idegen parancsot. Téged nem üldöztek, nem raboltak, nem voltál megvetés céltáblája magyarságod miatt. Te nem is tudhatod igazán, hogy mi az, amit mi éreztünk akkor!

Nem lehet szavakat találni erre, és nem lehet mondatba foglalni ezt. Csak érezni lehetett, valami szépet és nagyot, ami hol összeszorította az ember torkát, hol nevetést bugyborékkoltatott ki rajta. Hatalmas volt és nagyszerű, a díszkaput ácsolni, díszíteni, öltözni tiszta parádés ruhába, kokárdát tűzni rá, nemzeti színűt, s nem gondolni többet román katonára, szuronyos csendőrré, tiltó feliratokra, házkutatásra, hadbíróásra.

S mi volt az: zászlót tenni fel a háztetőre! Aztán ott állni az udvaron az öreg ház előtt, s nézni a zászlót, ahogy lobogott a szélben, csak nézni, könnyes szemmel és levett kalappal, s a vén házat, mely mintha megfiatalodott volna, úgy nevetett, ragyogott szemben az őszi nappal, s úgy emelte tetejével a zászlót, hogy egy fejjel lett magasabb körül a hegyeknél.

Drága izgalmak voltak. A kapu díszítése... ide még egy fenyőág... oda egy kis zászló... aztán a felirat: "Huszonkét évig vártunk, most: honvédek, előre!" Virág, sok-sok virág...

S jött a román pap.

- Én is kellene beszéljek a fogadtatásnál, azt hiszem...

- Jól van, tisztelendő úr, beszéljen, beszéljen...

Harag, bosszú: ki gondolt afféleire akkor.

Pétra is jött, a hitvány. Széles kokárda a mellén, házán magyar zászló.

- Segítenék én is... nem voltam rossz ember...

- Jól van, jól... fogja azt a lécet...

Aztán készen volt minden, s már dél is volt akkor.

Álltunk a díszkapu előtt. Elöl a magyarok ünneplő ruhában. Hátrább a románok, csak úgy, egyszerűen... Pétra meg a pap tolakodtak folyton előre, de sápadtan nagyon...

Pujoni magyarjaival megjött a tiszteletes úr is. A beszédek sorrendjét tárgyaltuk, s hogy ének, szavalat miképpen lesz majd... és lestük az országutat, remegő szemmel, remegő izgalommal...

Aztán az első porfelhő a távoli kanyarnál... Jönnek a mieink! Itt vannak! Jönnek! Gépkocsi gépkocsi után tűnt fel a rétek mellett... Jönnek már! Jönnek!

Nem, ezt nem lehet leírni. Álltunk a díszkapu mellett, az egész testünk egyetlen szív volt,

az egész utca egyetlen szív volt, az egész világ egyetlen szív volt, és ez a szív úgy vert és dobogott, hogy nem lehetett már bírni vele...

Ideges szavakat váltottunk gyorsan: ez oda álljon, az oda... beszéd, szavalat, ének... jaj, csak rendben menjen minden...

Aztán már ott voltak.

Ma is látom: elsőnek egy kerékpáros legény érkezett. Arca, ruhája csupa por, de a szeme világított felénk, testvérszem volt, a mi szemünk volt! Leányok szórtak virágot eléje, eléje és reá, ujjongtunk és ordítoztunk, sírtunk és neveltünk, énekeltünk és imádkoztunk, örültek voltunk abban a percben, igazán örültek.

A kerékpáros legény jött, ránknevetett, intett a kezével, és áthaladt a díszkapu alatt. S már ott voltak mögötte a többiek, kerékpáron és roppant gépkocsikon, nevettek és integettek nekünk, s mi csak kiabáltunk ész nélkül, s dobáltuk rájuk a virágot, rengeteg virágot, míg csupa virág lett az utca s míg berekedtünk egészen, és úgy éreztük, hogy részegek vagyunk valamitől és szédülten kavargott körülöttünk a világ.

És nem volt beszéd és nem volt fogadtatás. Csak fegyelmezetlen vad ordítozás volt, és az arcunkon könnyek folytak végig, és elfelejtettünk mindent: éneket, beszédet, fogadtatást.

Álltunk a díszkapu két oldalán és mozdulni sem tudtunk, csak néztük a honvédeket, a mieinket, a magyarokat, ahogy jöttek és jöttek, ágyúkkal és roppant gépkocsikkal, és áthaladtak előttünk a kapun. Csak álltunk és nem gondoltunk többet beszédre, fogadtatásra, nem gondoltunk semmire a világon, csak néztük őket és éljent kiabáltunk, és úgy éreztük, hogy a szívünk kettéhasadt és szétnyílt. Kiömlött belőle minden, ami évek óta felgyűlt, s meztelen csupasz szívünk ott piroslott tisztán és feltárva a honvédek előtt, akik eljöttek, akik a mieink.

Szerettünk volna leomolni az útra, hogy testünkkel tegyük puhává a köveket, ahová lábuk lép, hol gépeik dübörögnek, szerettünk volna akkorát kiáltani, hogy mindenütt mindenki meghallja, szerettünk volna felkurjantani az égbe, hogy Isten s az angyalok odanézzenek mind és lássák...

És nem csináltunk semmit, csak álltunk ostobán és gyámoltalanul, tátogott a szánk, szemünkből könnyek folytak, s a szívünk izzott pirosan, mint tűzből született pünkösdi rózsa.

ÍGY volt ez, éppen így. Talán máshol színesebben történt, nagyobb veszedelem volt és nagyobb ünnepség: szónoklatok és énekek, szavalatok és díszes felvonulás... nálunk csak így volt, ahogy elmondottam.

Egyszerűnek, szürkének tűnhet. De eddigi életünk értelme volt ez az idő, s nekünk legszebb, legnagyobb és leggazdagabb élmény.

Utána ünnepeltünk még néhány napot, de azokon a napokon is kevesebb szó esett rólunk, s több esett másokról. Falunk alatt megszűnik az ország, s ez felhőt borított ünnepeink fölé. Azokra kellett gondoljunk mindig, akik odaát maradtak. Akik nem építhettek díszkaput, akik nem készülhettek díszes fogadtatásra, akik nem varrhattak lobogót maguknak. Akinek ebből az időből csak a nehéz jutott, mely nekünk nem volt egyéb, mint előjáték, tréfás átmenet. Akik nem nevettek és nem sírtak velünk, pedig mióta világ a világ, együtt sírtunk és együtt neveltünk.

Néhány napot ünnepeltünk így, bánat s öröm között. De mindig méltóságos komolysággal, ahogy olyanokhoz illik, kik keresztelők s temetésen egyszerre vannak. Aztán felkeltünk az asztal mellől, szólottunk néhány csendes szót még, s indultunk dolgaink után.

Szántani kellett s vetni, mert munkából áll az élet. S munkából épül a jövő is, a mi erdélyi jövőnk épülete pedig még csak éppen az alapzatot bírja. De az alapzat megvan: kemény kőszikla az. Rajtunk múlik, igazán mirajtunk, hogy mit emelünk reája. Várat, vagy mulatót. Boltíves falakat-e, melyeknek védelmező biztonságában család és nemzet talál menedéket súlyos időkben, föld- rengések napján. Vagy cifra mulatót, hol léha cédaság tanyázik, s csak addig áll, míg megremeg a föld.

Rajtunk múlik ez. S ezért, mielőtt útra bocsátanám ezt az írást, mely kis emberek tanúja nagy időkben: néhány szót akarok szólani még.

Azokhoz először, kik honvédeink nyomán erre földre lépnek. Az jöjjön csak ide, aki testvért keres, nem pedig koncot, akit ennek a földnek szeretete vonz, s nem a megmaradt zsírja. Sokat szenvedett föld ez az ország, áhítattal tegye lábát reá, aki messziről jön. S a házigazda rajta mi vagyunk. Es ez a házigazda, bár üres zsebekkel áll, de sokat küzdött, sokat tanult és érényekben gazdag. Léha viselettel meg ne botránkoztassa haszonleső vendég.

S szólok hozzátok, testvéreim, Erdély bajvívó magyarjai. Ne szédítsen el benneteket a fény, nézzetek néha magatokba is, s a határokon túlra, ahol sötétség van. Sötétben jobban ítél az elme, s célt ritkábban téveszt az akarat. Olyan az öröm, ha hosszasan tart, mint vakító fényszóró, mely mögött pusztulás rohan az élet országútján. Dolgozzatok! Kevés szóval, sok cselekedettel. Tegyétek félre magatokban az átélt rosszat emlékeztetőnek, jól fog az, könnyű örömök napjaiban, hogy súlyosabb legyen tőle a lélek.

Régi hibákba vissza ne essetek. Szorítsátok egymás kezét még jobban, mint eddig, s ne fussatok külön-külön kis célok után, mert nincsen út más, csak egyetlenegy, s ezen mindenki egyért, egy mindenkiért. Eszetekben tartsátok a parancsolatot, ahogy azt súlyos idők vallani tanították:

"Szeresd a Te népedet, nemzetedet, jobban mint önmagadat, s rajta kívül más isteneid ne legyenek. Tiszteld otthonodat s a földet, melyen élsz, hogy maradékaid is hosszú életet élhessenek rajta!"

Ha ezt megtartod, Szenvedések Népe: áldjon meg Téged az Úr és őrizzen meg Téged. Világosítsa meg az Ur az ő orcáját terajtd és könyörüljön rajtad. Fordítsa az Ur az ő orcáját tefeléd és adjon tenéked békességet, minden időkben, úgy legyen.

Mert mondom Néked: a történelem kereke gyakorta fordul, és néha jót fordul és néha rosszat. Az marad meg rajta csupán, ki igazsággal jár s keményen markol.

Ha pedig elfelejti a ti fületek a nemzet törvényeit, miket huszonkét éven át vérrel s kínnal tanult, s ott kezditek el újra, hol annak idején abbamaradt: bizony mondom, pusztulás leszen akkor és döghalál.

Vassszentgotthárd, 1940. november hó

VÉGE